

La conquesta de Mallorca a través de quatre fonts medievals

Maria Assumpció Montagut i Freixas

Treball Final de Carrera de Filologia Catalana

Universitat Oberta de Catalunya

Juny 2013

Consultor: Josep Camps i Arbós

Tutora: Antònia Carré

Als qui ja no hi són, els meus pares Maria i Francesc

*Als qui ara m'acompanyen, el meu marit Frederic i els meus
fills Aina i Francesc*

AGRAÏMENTS

Al professorat de la Universitat Oberta de Catalunya, de qui tant he après.

Als tutors Jaume Farrés i Cobeta, que m'ajudà als inicis, i Ernest Querol i Puig, que m'ha guiat i aconsellat en tot moment els darrers anys.

A la tutora Antònia Carré i al consultor Jaume Camps i Arbós, que tothora m'han acompanyat i encoratjat al llarg d'aquest viatge apassionant del TFC.

El meu agraïment més sincer a totes elles i a tots ells.

ÍNDIX

Introducció	4
1. Situació històrica prèvia a la conquesta	5
1.1 El punt de vista de Catalunya.....	5
1.2 El punt de vista de Mallorca.....	8
2. Presentació de les quatre cròniques	10
2.1 Jaume I: el <i>Llibre dels feits</i>	10
2.2 Bernat Desclot: el <i>Llibre del rei En Pere</i>	13
2.3 Ramon Muntaner: <i>Llibre</i>	14
2.4 Ibn ‘Amīra al-Maḥzūmī: <i>Kitāb Tā’rīḥ Mayūrqa</i>	15
3. Messianisme, providencialisme i propaganda	16
3.1 Predestinació.....	16
3.2 L’autoritat reial.....	19
4. Els personatges principals	20
4.1 El rei Jaume I.....	20
4.2 El valí Abū Yahyā.....	22
4.3 El bàndol català.....	23
4.4 El bàndol musulmà.....	25
4.5 Les dones.....	25
4.6 Els “traïdors”.....	26
5. Les veritats dels fets	28
5.1 La batalla de Santa Ponça.....	28
5.2 La batalla de Portopí.....	30
5.3 El setge.....	32
5.4 La conquesta de la ciutat.....	34
Conclusió	37
Fonts documentals i bibliografia	39

INTRODUCCIÓ

Aquest treball vol acostar-se a la conquesta de Mallorca per Jaume I a través de quatre fonts medievals: el *Llibre dels feits del rei En Jaume*, la *Crònica de Bernat Desclot*, la *Crònica de Ramon Muntaner*, el *Kitāb Ta'rīh Mayūrqa* d'Ibn 'Amīra al-Mahzūmī. A partir de la hipòtesi inicial que cadascuna de les cròniques proporciona una visió diferent dels fets, el nostre objectiu ha consistit a esbrinar quina és, com s'expressa i les motivacions que té.

El treball s'estructura en cinc apartats diferenciats. El primer analitza el marc històric, a Catalunya i a Mallorca, immediatament anterior a la conquesta. Alhora, hem contextualitzat la decisió de conquerir l'illa, tant des del punt de vista de Catalunya com des del de Mallorca, a fi de veure, segons les cròniques i alguns estudiosos actuals, quines eren les causes i els pretextos adduïts per a la guerra: motius econòmics, estratègics, religiosos, de revenja...

A continuació hem fet una presentació de cadascuna de les cròniques i n'hem observat diferències d'estructura i d'estil així com alguns problemes d'autoria i de datació. Jaume I és l'únic dels quatre autors protagonista de la conquesta de l'illa. El *Llibre dels feits* insisteix en la centralitat reial i en el paper de refundació dinàstica, mentre que Desclot s'orienta cap a una visió menys providencialista. Les breus pàgines de Muntaner situen el rei Jaume I com a l'antecessor de les glòries del casal dinàstic i, finalment, el *Kitāb Tā'rīh Mayūrqa* descriu el punt de vista dels vençuts tant descrivint la crueltat dels vencedors cristians com intentant d'explicar o de justificar els motius de la derrota musulmana.

El tercer apartat, que aborda els temes de messianisme, providencialisme i propaganda, consta de dues parts. La predestinació apareix en formes molt diverses: el providencialisme diví relacionat amb Jaume I que apareix al *Llibre dels feits* i a la *Crònica* de Muntaner, la predeterminació del *Kitāb Tā'rīh Mayūrqa* i les pràctiques divinatòries esmentades a les cròniques d'Ibn 'Amīra i de Desclot, el qual no es mostra gens providencialista. La propaganda revela, però, un altre caire, el de la construcció progressiva de l'autoritat reial, com reflecteix especialment el *Llibre dels feits*.

Per elaborar els dos darrers apartats, que considerem centrals al treball, ens hem basat sobretot en una anàlisi comparativa de les cròniques i n'hem seleccionat dos aspectes, al nostre parer, fonamentals. En primer lloc, analitzem els personatges més rellevants dels bàndols català i musulmà, dins dels quals, a més de figures sobresortints com el rei Jaume I i el valí, incloem estaments i col·lectius molt diversos (l'aristocràcia, les dones, els traïdors...). En segon lloc, narrem la conquesta de manera progressiva amb la descripció cronològica dels

esdeveniments: la batalla de Santa Ponça (10 de setembre de 1229), la batalla de Portopí (12 de setembre de 1229), el setge, la conquesta de la ciutat (31 de desembre de 1229). En cap moment no hem tractat pas de cercar la veracitat dels fets històrics sinó, sobretot, d'esbrinar com aquests eren percebuts, utilitzats i, si s'escau, modificats, a fi d'aconseguir una finalitat determinada, coincident o divergent segons les cròniques.

1. SITUACIÓ HISTÒRICA PRÈVIA A LA CONQUESTA

Des de la perspectiva de Catalunya hi ha diverses motivacions per a la conquesta de Mallorca: econòmiques, estratègiques, que inclouen la necessitat de canalitzar l'agressivitat de l'aristocràcia contra un enemic exterior, religioses, com mostra l'esperit de croada, i de prestigi. Des de la perspectiva musulmana, per a la qual la causa de la conquesta rau en la captura d'unes naus catalanes, el que domina és el desgavell intern, amb divisions entre almohades i andalusins, la qual cosa ja prepara, alhora que justifica, la derrota.

1.1 El punt de vista de Catalunya

Després de la sortida del rei de Montsó el 20 juny de 1217, Catalunya viurà uns anys de lluites internes¹ que es clouran amb les sentències arbitrals d'acord de pacificació amb els nobles (31 de març i 1 d'abril de 1227).² El rei podrà, aleshores, començar a imposar la seva autoritat. Dins aquest context, la lluita contra l'Islam, l'enemic exterior, és la manera de canalitzar la violència feudal de l'aristocràcia: “Una de les raons fonamentals, que havia de ser subjacent als acords amb la noblesa aragonesa i catalana [...], havia de ser justament la represa, ara organitzada, de l'activitat ofensiva, única forma de pacificar les necessitats de l'aristocràcia i dirigir-ne els impulsos bèl·lics de forma útil als dominis del rei i al conjunt de la Corona” (Cingolani 2007: 161-162). Per la seva banda, Mas introdueix un aspecte econòmic pel que fa als *motius* de la conquesta de l'illa. Cal remarcar, en efecte, que la situació geogràfica de Mallorca al bell mig de la Mediterrània occidental atorga a l'illa una importància estratègica tant de cara als territoris musulmans com de cara a les rutes comercials:

la manca de liquiditat de Jaume I i la necessitat de consolidar la seva autoritat expliquen que el rei i els seus assessors decidissin l'expansió territorial. La descomposició del poder almohade a la península [...]

¹ La guerra civil inclou també la noblesa aragonesa. Tot i això, atès el caràcter bàsicament català de la conquesta de Mallorca, el títol d'aquest apartat es refereix únicament a Catalunya.

² Els jutges que les dictaren foren Aspàreg de la Barca, arquebisbe de Tarragona, Berenguer de Palou, bisbe de Lleida, Francesc de Montpesat, mestre del Temple.

la convertia en la sortida més factible. [...] La iniciativa de la conquesta, a més, afavoria interessos dels mercaders catalans, que sens dubte veien amb bons ulls el control d'una plaça d'importància estratègica cabdal per a les rutes de comerç de la Mediterrània occidental (Mas 2004: 11).

Guinot, en canvi, incideix més en el protagonisme de l'aristocràcia: “En la pràctica no hi ha moltes més dades sobre el protagonisme principal dels mercaders, tot i que sens dubte aquest interès va existir. Ben al contrari, el que destaca a Mallorca i contrasta amb València és l'existència d'un veritable pacte feudal previ de repartiment de l'illa en funció de la jerarquia nobiliària dels participants” (2009: 165).

Quant a les causes de la conquesta, Cingolani esmenta, d'una banda, la ideologia religiosa. Segons Desclot, el rei pren la creu a Lleida. Al *Llibre dels fets* no es parla de croada, però el rei “reté la motivació religiosa d'eixamplar els confins de la fe”, la qual cosa “li serveix per construir el seu retrat de rei cristià i protegit per Déu” (Cingolani 2007: 260). Cal destacar, en aquest sentit, la intervenció del discurs de l'arquebisbe de Tarragona, Aspàreg de la Barca, per al qual la conquesta de l'illa té un caràcter de guerra santa:

Segons l'arquebisbe, la «salut» (que cal entendre en el sentit de 'salvació') del rei es troba en el fet de « metre vostre cor en bones obres» (§52) —i la conquesta de Mallorca a honor i glòria de Déu, tal com es presenta en el *Llibre dels fets*, és sens dubte la millor de les obres— mentre que la «salut» dels seus súbdits es troba en les conseqüències de les bones obres del seu rei, és a dir en l'augment del seu honor, del seu valor i del seu prestigi. La comunió entre els interessos del rei i els dels seus súbdits sota el paraigua de la fe no pot ser més estreta ni més perfecta (Renedo 2008b).

Diversos autors assenyalen aquesta idea d'honor i de prestigi. Cingolani (2007: 174), sense negar l'interès econòmic adduït per d'altres estudiosos, destaca, per damunt d'aquest, raons aristocràtiques lligades al valor, a l'honor i a la ideologia del casal i considera que el sentit de l'honor és motiu suficient per a l'acció. Cateura dóna una visió similar: “Després del fracàs de Peníscola, l'empresa de Mallorca es presentava com una alternativa de prestigi de la monarquia que se sentia capaç de galvanitzar les forces socials al seu voltant” (2010: 16). En efecte, amb “un regne al mig del mar” es restaura la fama perduda tant a l'estranger amb la derrota de Muret com al regne amb les revoltes nobiliàries contra el rei: tant el rei com els nobles guanyarien, doncs, valor i honor, conceptes aristocràtics. Hi ha, doncs, consciència de la propaganda, del paper de la comunicació i de la consideració internacional:

La conquesta de Mallorca significava moltes coses, no era una senzilla incorporació de nous territoris [...] I la importància que podia tenir aquest fet per a la imatge i consideració, l'honor del casal, de la terra, de la seva noblesa —tots compromesos d'ençà de la derrota de Muret del 1213 i els difícils 15 anys següents—, aquesta importància el jove rei la va intuir de seguida (Cingolani 2008a: 44).

Totes aquestes qüestions, a més del sentiment d'obrar en honor de Déu, es reflecteixen al discurs d'obertura que fa el rei a les corts de Barcelona de 1228.

Finalment, diversos esdeveniments (tractats, butlla papal de 1205) al llarg del segle XII mostren la relació entre les Balears musulmanes, les repúbliques de Gènova i de Pisa i els reis catalans. Cateura cita les següents paraules d'A. Santamaria:

existia tàcitament un substancial acord mediterrani sobre el dret prioritari de la Corona d'Aragó en la conquesta de les Balears [...] El consens es recolzava en el fet de la integració hispana politicoadministrativa de l'arxipèlag de l'època romana, quan el cristianisme va penetrar a les Balears; el pontificat ho emparava en virtut de la seva jurisdicció superior sobre terres d'infidels (Cateura 2010: 15).

El *pretext* per a la guerra evocat a les cròniques catalanes (*LRJ*, Desclot) rau en la captura de naus catalanes per part dels mallorquins. Tant el *Llibre dels feits* com Desclot evocuen els greuges rebuts, que donen raons jurídiques per a la guerra. Cal observar que, segons Desclot, el valí va aconsellar-se primerament amb mercaders pisans, genovesos i provençals que li digueren que no li calia témer res del rei Jaume, definit com un rei de poc poder, i li donaren com a exemple el setge fracassat de Peníscola. “E aquest genovès e els pisans li donaren malvat consell a sos ops e bo a nostres ops. E ells no ho faeren sinó per ço que poguessen mills comprar e vendre llurs mercaderies e que catalans no gosassen anar per mar” (Desclot 2008: 71).

Malgrat el que diu el *Llibre dels feits*, i recull Marsili (Desclot i Muntaner no en parlen), la conquesta de Mallorca no es decideix a la reunió dels nobles a Tarragona a casa de Pere Martell (segons l'*Itinerari* de Miret el rei es troba a Tarragona el 16 de desembre): al pacte signat entre el rei i Aurembiaix per la qüestió de l'Urgell (Agramunt, 23 d'octubre de 1228), ja s'esmenta que la comtessa ha d'esperar perquè li restitueixin els castells de Calassanç i de Ponts que hagi tornat la host que es prepara per anar a Mallorca. Bisson escriu respecte al pacte, “Aquell dia –ella [Aurembiaix] ho insinuà- Jaume ja pensava en una expedició a Mallorca” (1988: 73). Com assenyala Cingolani, en la reunió de Tarragona “és remarcable el fet que el rei decideixi no atribuir-se el mèrit de la idea –tenint en compte el significat que tindrà per a ell- i prefereixi representar-se com un monarca capaç d'acceptar el consell dels seus nobles i liderar-los” (2007: 167). Aquest tret apareixerà d'altres vegades al *Llibre dels feits* durant la conquesta de l'illa.

Respecte a la tria de Mallorca en lloc de València, cal tenir en compte que “l’empresa de Mallorca era, segurament, més arriscada, però, al mateix temps, si tot anava bé l’èxit seria immediat; no es podia preparar amb el debilitament previ de l’enemic, i tot s’havia de jugar a una carta” (Cingolani 2007: 174).

L’estol salparà de Salou (5 de novembre de 1229) amb “vint-i-cinc naus complides e divuit tarides e dotze galees e, entre buces e galiots, cent. E així foren cent cinquanta llenys cabdals, menys de les barques menudes” (*LRJ* 2007: 139). Pel que fa a l’exèrcit, Renedo, a partir de les estimacions de Soldevila, Furió i Marcos, considera que l’exèrcit cristià era de dimensions mitjanes, entre 2.500 i 3.000 persones:

Segons els càlculs de F. Soldevila, devia haver-hi uns 800 cavallers, acompanyats d’uns 500 servents de cavall. Les fonts àrabs donen la xifra de 15.000 peons, però es tracta, sens dubte, d’una exageració. Segons F. Soldevila, devia haver-hi un nombre de peons més o menys equivalent al dels cavallers, és a dir es tractaria d’un exèrcit format per unes 2.600 persones. Antoni Furió en el seu recent llibre sobre Jaume I creu que el nombre de peons havia de ser superior a l’establert per Soldevila, però també molt per sota del postulat per les fonts àrabs (Renedo 2008a).

1.2 El punt de vista de Mallorca

L’any 1203 l’illa va ser conquerida pels almohades, els quals van imposar nous conceptes “religiosos, polítics i fins i tot fiscals” (Rosselló Bordoy 1989: 542). El 1212 els almohades són derrotats a la batalla de les Navas de Tolosa i progressivament les estructures polítiques d’al-Andalus s’ensorraran. D’altra banda, Ibn ‘Amīra narra que, a causa de les revoltes dels andalusins, els almohades foren expulsats de l’al-Andalus peninsular i una part anaren a Mallorca, on foren acollits pel valí (el *Kitāb Tā’rīh Mayūrqa* els defineix com “la seva gent”). El *Kitāb Tā’rīh Mayūrqa* narra que aquest grup d’almohades ressentits, amb mals consells, provocà una situació d’enfrontament entre el valí i la població andalusina de l’illa.

Per a Rosselló Bordoy, “els motius per un moviment soterrat en contra de les exigències i arbitrietats del sobirà almohade estaven plenament justificats” (1989: 543): la conquesta almohade era recent, hi havia hagut confiscacions de terres, i es produïen execucions arbitràries, com les dels mateixos nebots del valí o la prevista dels ciutadans que se salvaren amb l’arribada de la flota cristiana... La figura del valí és, per això mateix, ambivalent: descrit per la crònica àrab com una persona justa i estimada abans de l’arribada dels almohades expulsats d’al-Andalus, passarà a ser odiat, la qual cosa possibilita les traïcions.

Pel que fa a la causa de la guerra, el *Tā'rīh Mayūrqa* parteix, com Desclot (cap. XIV), de la captura pels cristians de la tarida amb fustam d'Eivissa destinat a Mallorca: “El valí considerà la feta com a molt greu i pensà, en el seu fur intern, a dur a bon terme una algarada en contra dels *rūm* i tant de bo no hagués pensat tal cosa” (*Tā'rīh Mayūrqa* 2008: 74). La resposta del valí fou l'assalt dels musulmans a unes embarcacions catalanes. Davant de l'alarma que aquests fets provocaren als cristians, Jaume I envià un ambaixador a Mallorca per negociar. Ibn 'Amīra titlla el rebuig de les propostes del rei per part del valí d'error greu i de manca de visió: “L'ambaixador, en veure que la seva mà no amollaria de tot el que havia agafat i que la seva oïda no acceptaria res del que havia comprès, aprofità el seu pas en fals i féu que s'endinsàs en aigües tèrboles, i l'informà del que havia dit el rei, que estava decidit a declarar-li la guerra” (2008: 79). Cal tenir en compte, però, que els actes de pirateria a les costes catalanes sovintejaven més o menys segons les èpoques, la qual cosa fa entenedora l'actitud del valí: “el motiu del refús [del valí] sembla que es trobi en un càlcul, vista la llarga seqüència d'incidents en el passat, que el tema no tindria més transcendència, tot i que donada la falta de relacions diplomàtiques entre la Corona d'Aragó i les Balears musulmanes [...] l'estat de guerra podia prendre forma en qualsevol moment” (Cateura 2010: 16-17).

En assabentar-se el valí que els cristians preparaven l'atac, començà a organitzar els preparatius a l'illa. En canvi, “la seva gent”, els almohades, era partidària de la revenja contra els andalusins: “El que sents sobre els moviments de l'enemic és impossible. No és cert. Parlar d'això, amb tot el que contén, és cosa fútil. Únicament el mal es troba en alguns enemics d'entre els andalusins que tens i són als teus voltants i sols es conformaran amb la teva sang” (*Tā'rīh Mayūrqa* 2008: 88). L'oposició entre ambdós col·lectius va créixer i conduí a una situació de divisió amb represàlies i execucions de soldats andalusins i de notables que s'aturaren en arribar la flota cristiana. Ibn 'Amīra, mitjançant el recompte de les veles de la flota que s'acosta (i que salva els caps d'uns quants ciutadans), expressa un sentiment d'urgència i de perill. La por a les actuacions del valí, però, s'havia estès de tal manera que, en presentar-se la flota i donar el valí l'ordre de mobilització, el poble cregué que es tractava d'un parany i no s'hi acostà. El *Tā'rīh Mayūrqa* és l'única crònica que dóna xifres concretes de l'exèrcit de Jaume I: mil cinc-cents genets, vint mil infants i “enrolà per a les embarcacions marítimes setze mil dels falcons i llops de les seves deveses” (2008: 81). Unes xifres que, pel que hem assenyalat al final de l'apartat anterior, semblen superiors a la realitat.

2. PRESENTACIÓ DE LES QUATRE CRÒNIQUES

2.1 Jaume I: el *Llibre dels feits*

2.1.1 L'autoria i la datació

Pel que fa a l'autoria del *Llibre dels feits*, cap dels autors consultats (Asperti, Cingolani, Soldevila, Pujol, Renedo) posen en dubte l'autoria del rei, tot i que aquesta ha estat discutida: “el refús radical a concedir a Jaume I cap mena de responsabilitat en la redacció del *LRJ*, propugnat per Villanueva a principis del segle XIX i ponderat posteriorment de manera general i impressionística per la crítica, deixa pas a partir de Nicolau i Montoliu a una hipòtesi més matisada” (Pujol 2008: 150), hipòtesi que, en termes generals, es basa en una dualitat autorial entre el pròleg i la resta del llibre.

Quant al pròleg, Asperti pensa que és possible que hi hagués un col·laborador, el paper del rei seria el d'inspirador i potser també de revisor dels conceptes. Cingolani parla de dictat: “Ja des de la mateixa creació de la crònica el rei no estava sol, i parlava davant d'un públic, mentre la dictava en veu alta a qui era encarregat de posar-la per escrit” (2008a: 69). Asperti i Renedo interpreten l'autoria en el sentit d'un relat oral del rei a algun escrivà i Renedo observa que no es pot parlar de dictat: “Dictar exigeix un domini de la llengua escrita que Jaume I no tenia. De fet, només pot dictar qui ja en sap, d'escriure” (2010: 106). D'altra banda, Renedo afegeix un matís important:

Josep M. Pujol ha defensat fa poc que l'arquetip del *LRJ* era un esberrany de treball, i no una còpia final, a punt de ser enviada al taller del copista [...] crec que aquesta còpia de treball ja s'havia començat a revisar com a mínim en algunes seccions. Si el procés de revisió no es va poder acabar només va ser perquè la mort del rei no ho va permetre (2010: 111).

Això implica, doncs, la coexistència de parts corregides (com les batalles de Santa Ponça i Portopí) amb d'altres sense retocar, més pròpies d'un esberrany.

Finalment, Pujol considera que l'autor del pròleg i de la crònica és la mateixa persona atès que, d'una banda, no observa “contrastos significatius entre el nivell de competència sintàctica del pròleg i el de la resta del *LRJ*” (2008: 162) i, d'una altra, “la cultura llatina i escripturística que exhibeix l'autor del pròleg no és la pròpia d'un eclesiàstic i menys encara la d'un clergue que hagués rebut la plenitud del sagrament de l'orde i tingués l'alta responsabilitat de la cancelleria reial” (2008: 162).

Quant a la *datació*, hi ha diferències entre els autors, entre els que consideren que es va redactar en dues etapes diferents de la vida del rei i els que consideren que ho fou en una única etapa a la darrerria de la seva vida. Asperti es remet (en part) a la datació de Lluís Nicolau d'Olwer i assenyala que la primera part del llibre (capítols 2-327, conquestes de Mallorca i de València) es redactà probablement pels volts de 1244 a Xàtiva, mentre que els capítols 328-543 s'haurien escrit a Barcelona cap al 1274. Les pàgines de conclusió (capítols 547-566) serien afegits posteriors.

Cingolani comparteix l'opinió de Josep Maria Pujol pel que fa a la datació: la redacció es fixaria en un únic moment després de la croada fracassada a Terra Santa i abans que no comencessin les lluites amb l'hereu Pere, amb Ferran Sanxis i amb els sarraïns valencians. Cingolani situa aquest moment de relativa pau cap al 1270 (la composició es faria entre 1270-1276) i considera que per al rei és “un bon moment per reflexionar sobre la seva vida, els seus èxits i les seves accions, un bon moment per organitzar-ne la memòria i defensar-se –i el caràcter de justificació pels fracassos i de reivindicació pels èxits, grans i petits, és constant al llibre. Era també un bon moment per respondre a la visió propagada per Rodrigo Jiménez i per les *Gesta comitum* [...]” (2008a: 35).

2.1.2 Característiques principals

El primer punt que cal assenyalar és la *centralitat del rei* en la qual coincideixen diversos autors (Asperti, Cingolani, Rubiés): “Així, doncs, no revivim solament aquests fets a través dels seus ulls i de les distorsions inevitables de la seva memòria, sinó també –i això no és pas menys important- aquesta organització dels fets apareix clarament destinada a subratllar constantment la presència de Jaume I” (Asperti 1984: 8). Cingolani fins i tot parla de l'egocentrisme del rei.

L'ús de la prosa, pròpia dels annals i crònics, s'adiu amb l'autor, “un rei que es pensa a si mateix”, en termes d'Asperti (1984: 24): “la prosa no sols apareix com el mitjà més natural i lògic d'expressió d'un no-literat, sinó que adquireix, a més, un valor no gens secundari de caire simbòlic com a forma lingüístico-literària pròpia del *verum* històric” (Asperti 1984: 23). En aquest sentit Cingolani assenyala que “hem de veure la seva composició com un acte historiogràfic conscient i com una resposta voluntària a les característiques d'una rica i complexa activitat d'escriptura, tot i que no del tot original, que havia revifat la reflexió sobre

el significat del passat i de la història justament els anys precedents al moment en què el rei es va posat a dictar el seu *Llibre*” (2008a: 29-30).

Finalment, el *Llibre dels feits* té “la tendència de la narració d’enfocar esdeveniments singulars, encara que això perjudiqui una perspectiva clara dels fets” (Asperti, 1984: 7), com ocorre clarament a la batalla de Portopí.

2.1.3 Estil

Primerament, cal destacar l’ús de la primera persona, normalment el plural majestàtic “nós”, mentre que la primera persona del singular “jo” apareix al discurs directe. En segon lloc, hi ha un nivell d’oralitat elevat, amb un estil paratàctic, atès que el rei, quan relatava, tenia un públic més o menys reduït (Asperti, Renedo). Cingolani observa, però, que “l’oralitat del relat defineix unes capacitats de control de l’expressió, i no les motivacions o la presència d’un públic d’assistents” (Cingolani 2008a: 71). Finalment, Asperti esmenta “la presència d’un alt nombre d’anacoluts, d’usos impropis dels temps i dels modes verbals, de construccions sintàcticament reduïdes, de falses concordances i, alhora, la manca absoluta de llatinismes i de construccions rebuscades” (1984: 11).

Al *Llibre dels feits* apareixen moments angoixosos, com el provocat per la tempesta a l’anada a Mallorca. També hi trobem estats d’ànim amb reaccions molt humanes (gana, cansament, irritació) o psicològiques (la reacció per la mort dels Montcada), descripcions i anotacions ambientals, algunes força poètiques (les veles a Salou, els estels), que per al rei tenen un lligam amb els sentiments, i que en algun cas, com l’escena de les veles, gaudeixen de tradició literària³:

Jaume I, narrant la sortida de la seva flota des de Salou gairebé a cinquanta anys de distància, recorda sobretot dos fets: la disposició estratègica de les naus i que, com en el cas de Joinville, la mar «semblava blanca de les veles: tant era gran l’estol», és a dir, per una banda, la lògica militar i, per l’altra, la lírica, cristal·litzada en una imatge lligada a l’emoció que devia sentir el rei en aquells moments, just a l’inici de la seva primera gran expedició militar (Renedo 2008e).

Asperti comenta que l’objectivació del sentiment interior fa que aquest esdevingui més rellevant que el fet històric en si: l’esdeveniment interior esdevé part integrant de l’experiència del rei i “per tant de la imatge que ell transmet de si mateix al seu públic” (1984: 9).

---

³ Vegeu Xavier Renedo (2008e).

2.2 Bernat Desclot: el *Llibre del rei En Pere*

2.2.1 Autoria i datació

Segons Cingolani (2008a), es conserven dues redaccions de la seva *Crònica*, amb notables diferències: la primera redactada entre 1280-1286; la segona, revisada i augmentada entre 1286-1288. Cingolani afirma que Desclot hauria revisat els primers 130 capítols i que va morir abans de poder revisar els 38 darrers.

A diferència del rei Jaume I, “Desclot es col·loca totalment a l’exterior del seu relat. Sembla com si volgués voluntàriament reduir al màxim qualsevol al·lusió a la seva feina d’historiador” (Cingolani 2008a: 99). Una altra diferència amb el rei és que no tenim cap dada personal sobre Desclot ni tan sols no se sap amb certesa qui era Desclot, si es deia Desclot o bé Escrivà: “Desclot/Escrivà decideix de romandre a l’ombra. No sabem per què va decidir escriure. Potser foren els fets mateixos que l’hi van impulsar, i no pas la seva biografia” (Cingolani 2008a: 101).

2.2.2 Característiques

A la *Crònica* de Desclot hi ha una feina de recerca de fonts, de control de materials, l’autor recorre a cròniques contemporànies i precedents, catalanes i castellanques, fonts orals, documentació oficial (documents de cort, cartes reials)... La inclusió d’aquesta darrera al text “serveix per reforçar la credibilitat de l’obra, la força del seu missatge, en no crear fissures estilístiques entre el nivell de la comunicació pública oficial contemporània als fets i el del seu posterior relat historiogràfic” (Cingolani 2008a: 103).

Per a Desclot, la monarquia catalana té uns valors centrals de noblesa i de cavalleria. Així Cingolani remarca que “rere l’aparent objectivitat del Desclot historiador, hi ha una voluntat ideològica i retòrica que determina l’organització del relat, sobretot per a tota la part anterior a l’època del rei Pere II [...] Desclot selecciona allò que vol narrar, i tot el que depassa les coordenades de cavalleries i conquestes queda fora del seu relat” (2008a: 112). Contràriament a Jaume I, “Desclot, amb la seva crònica, volia transmetre una imatge complexa i elaborada del poder i de la monarquia, en si i en les seves relacions amb els súbdits” (Cingolani 2008a: 113). Per a Cingolani, la capacitat literària de Desclot rau en la creació d’una altra visió de l’estat:

Desclot, més enllà que sigui imprescindible com a informador de fets, sobretot és gran [...] per la seva capacitat de crear mites. [...] Desclot supera el model acumulatiu i simplement dinàstic de les *Gesta comitum Barcinonensium*, o l'egocentrisme, políticament personalista del *Llibre dels feits* de Jaume I, per crear un mite monàrquic i, diria, nacional, en el sentit estrictament català, [...] en què la dimensió feudal de la nissaga és absorbida i superada en la direcció d'una visió més romanitzada, en què el rei és representant de l'estat, i per l'estat –entès com les Corts en general, els nobles en particular– és ajudat, estimulat i confirmat en la seva acció política (Cingolani 2008a: 107-108).

2.3 Ramon Muntaner: *Llibre*

2.3.1 Autoria i datació

En el cas de Muntaner no es plantegen dubtes ni pel que fa a l'autoria ni a la redacció: escriu en solitari a la seva masia de Xirvel·la entre 1325 i 1328. Per a la primera part del *Llibre* fins a la mort de Pere II disposa de fonts escrites: *Llibre dels feits*, *Libre dels reis*, *Libre de l'infant En Pere*, cròniques de Desclot (primera redacció) i de Galceran de Tous, potser el *Libre del repartiment* de Mallorca i de València.

A diferència de les altres cròniques catalanes, “Muntaner rep la comissió d'escriure aquesta veritat des de l'exterior, i per fer-ho emprà el recurs de l'autoencàrrec” (Cingolani 2008a: 163) a partir d'una visió. Això el connecta amb altres fonts literàries religioses: la il·luminació de Ramon Llull, el *Raonament d'Avinyó* d'Arnau de Vilanova, Sant Francesc o la Bíblia.

2.3.2 Característiques

Quant a l'estil, Muntaner té com a models les novel·les artúriques, el *Llibre dels feits*, el *Libre de l'infant En Pere* i la seva narrativa és de tons populars i vius. Muntaner és un laic amb una visió del món de valors aristocràtics i cavallerescos, amb una concepció sacralitzada de la monarquia i, com veurem, recorre al providencialisme. El rei Jaume és l'antecessor comú que inicia les glòries expansionistes del casal, la ideologia del qual implica la imitació i superació dels avantpassats. Muntaner s'atorga el dret d'inventar, de modificar: “Muntaner ens proporciona una visió de l'imperialisme catalanoaragonès, i de les relacions entre els diferents monarques del casal, que és en bona mesura falsa. Tanmateix, el fet que sigui falsa històricament, no vol pas dir que no fos vertadera per a ell” (Cingolani 2008a: 168). L'autor dóna un to més novel·lesc i literari als fets que narra que les altres cròniques catalanes, com en l'episodi de l'engendrament del rei, que analitzarem posteriorment (apartat 3.1).

2.4 Ibn ‘Amīra al-Mahzūmī: *Kitāb Tā’rīh Mayūrqa*

2.4.1 Autoria i datació

Pel que fa a l'autoria de la crònica àrab, Muhammad ben Ma'mar narra a l'estudi del *Kitāb Tā’rīh Mayūrqa* (2008: 38) que, segons l'autor, Ibn ‘Amīra al-Mahzūmī, “el motiu de la seva redacció provingué del prec d'un dels seus amics de l'illa de Mayūrqa” que abans vivia dins la riquesa i després, a conseqüència de la conquesta, es trobà exiliat i arruïnat. Diu Ibn ‘Amīra: “I el qui ha induït a la recensió d'aitals fets, i ha vist oportuna la seva compilació de manera abreujada, és un dels nostres germans, d'entre aquells que foren acabats en aquella terra, per després estar entre els desemparats, en terra estranya. [...] Em vaig prestar a complir el seu desig com s'afanya aquell que respon a una sol·licitud” (2008: 69-70).

Segons Muhammad ben Ma'mar, Ibn ‘Amīra “tingué ocasió de contactar amb aquells exiliats i de treballar a favor seu mitjançant la seva ploma i el seu prestigi” (2008: 38). Ibn ‘Amīra al-Mahzūmī no esmenta el lloc on se li encarregà d'escriure el llibre.

Segons la crònica àrab, doncs, Ibn ‘Amīra és l'autor però no el testimoni dels fets, tot i que n'és contemporani. Rosselló Bordoy escriu, però, que Ibn ‘Amīra va ser testimoni presencial “va viure els dies de la desfeta i fou un dels pocs que aconseguí fugir i alliberar-se de situacions més compromeses” (1989: 543) -la qual cosa no encaixa amb la descripció de la vida de Ibn ‘Amīra al-Mahzūmī que fa Muhammad ben Ma'mar-, o, si més no, que algunes de les informacions del llibre fan pensar “en contactes més directes que la simple transmissió oral d'uns fets redactats poc després de la desfeta de Madīna Mayūrqa” (Rosselló Bordoy, a Ibn ‘Amīra 2008: 20)

Respecte a la *datació*, s'ignora la data de composició, que se situaria entre l'any 627 (caiguda de Mallorca) i el 658 (mort de l'autor). Muhammad ben Ma'mar considera possible que compongués la crònica durant la residència a al-Magrib al-aqsā (637-646), al moment del segon cadiat de l'autor a Rabāt i Salā.

2.4.2 Característiques

A diferència de les cròniques catalanes, el *Tā’rīh Mayūrqa* s'adreça a dos tipus de lectors, com esmenta Ibn ‘Amīra al pròleg: “El llibre és per a dues castes de persones. Per a aquell que vol aprendre com es construeix el discurs i per a aquell altre que es dol de l'ofici dels dies” (2008: 69).

L'estil pertany a un home de gran cultura, les característiques de la prosa d'Ibn 'Amīra "es basen en les diferents maneres de prosa rimada, en les diverses formes de paronomàsia, en les variades classes de comparacions i antítesis, juntament amb la solidesa de l'expressió, de la força de l'estil i la precisió de la descripció" (Muhammad ben Ma'mar 2008: 42). Una prosa que posa al servei, de forma eficaç, de l'expressió d'una varietat de consideracions i de sentiments: reprovació dels errors del valí o de l'apostasia d'Ibn 'Abbād, lloança del coratge dels defensors musulmans, horror per les matances cristianes en conquerir la ciutat, compassió pel destí dels vençuts...

3. MESSIANISME, PROVIDENCIALISME I PROPAGANDA

3.1 Predestinació

La predestinació de Jaume I, com a factor de propaganda, ja es palesa als relats de les cròniques catalanes sobre el naixement del rei: el *Llibre dels feits* és breu i concís quant a l'engendrament però elabora els aspectes de predestinació de tipus religiós amb els cànctics premonitoris. Desclot deixa de banda l'aspecte religiós, recull com el *Llibre dels feits* l'intent fallit d'assassinar Jaume, i introdueix la seguretat de l'engendrament en un context laic: "La dona era molt sàvia e certa, e sempre conec que era prenys e descobrí's al rei" (Desclot 2008: 46). La *Crònica* de Muntaner, que s'estendrà llargament sobre la qüestió, elabora el providencialisme diví i la predestinació del futur rei Jaume: els prohoms de Montpeller asseguren que "havem fe en Déu i en madona santa Maria que en aquella nit [la reina Maria] engenrarà tal fruit de què Déu e tot lo món ne serà pagat e el seu regne ne serà proveït" (Muntaner 2011: 27). A més, la reina Maria equipararà la vinguda d'aquests prohoms, amb el consell que li donen, a la salutació a Maria per part de l'àngel Gabriel. Dels tres autors, Muntaner no és tan sols el qui s'esplaia més sobre aquest episodi sinó que, amb la seva narració dels fets, actua veritablement com a novel·lista.

Diverses vegades el *Llibre dels feits* fa referència a la protecció divina, que es pot interpretar en sentit messiànic. Els pronòstics i les meravelles lligats al naixement de Jaume I justificarien la idea que el rei està cridat a fer grans coses si ha estat engendrat i ha sobreviscut miraculosament:

El sentiment de ser protegit [...] és una forma d'interpretar-se i veure's en el món, i li havia de significar confiança, seguretat per atrevir-se i gosar a seguir les seves intuïcions i decisions [...]. El sentiment de la Providència, com a forma de racionalització de les seves experiències, no li serveix per ser un devot i

passiu seguidor de la voluntat divina; tot el contrari, li servirà per sentir-se un rei i un cavaller capaç d'acomplir qualsevol gesta (Cingolani 2007: 185).

Ara bé, Jaume I, tot i sentir-se protegit per Déu, considera que la protecció i la providència divines, per bé que necessàries, no són suficients si al costat no hi ha les “obres”: “fe sense obres morta és”, afirma el rei al pròleg. I la conquesta de Mallorca esdevindrà l'obra inicial del regnat del jove rei. La primera referència al providencialisme diví apareix en desfermar-se la tempesta durant la travessia d'anada a l'illa. Quin sentit tindria de morir aleshores, si la protecció divina durant el passat del rei apunta a la predestinació? El rei prega, invoca Déu en aquest mal tràngol, però no s'està de recordar-li que Ell també hi té a perdre en cas que es produís la mort de Jaume. L'associació de la voluntat reial amb la voluntat divina quedaria justificada si considerem que els mots del rei formen part de la imatge que vol donar de si mateix:

E jassia que l'ajuda vostra hajam sentida, del nostre naiximent entrò a ara [...] ara, Senyor, Creador meu, ajudats-me, si a vós ve en plaer, en aquest tan gran perill: que tan bon feït con jo he començat no es pusca perdre, car no el perdria jo tan solament, mas vós lo perdríets majorment; car jo vaig en aquest viatge per exalçar la fe que vós nos havets donada e per baixar e per destruir aquells que no creen en vós (LRJ 2007: 143).

Un cop a l'illa, la mà de Déu continua vetllant pels seus com palesa el sermó de Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona, abans de la batalla de Portopí: “Déu e la sua mare no es partirà vui de nós ans nos darà victòria; per què devets haver bon cor que tot ho vençrem” (LRJ 2007: 150). I Jaume, en abandonar l'illa, es referirà al paper de la providència divina que prova la seva pròpia superioritat: “E, pus Déus nos ha feita tanta de gràcia que ens ha donat regne dins en mar, ço que anc rei d'Espanya no pot acabar [...]” (LRJ 2007: 198).

Davant de l'entrelligament que suposen les obres reials i la providència divina, Cingolani es pregunta si encara hom pot parlar de providència:

Si els fets (les obres) acomplerts pel rei amb l'ajuda o a través de Déu són els fets pels quals la voluntat de Déu estava d'acord amb la seva, on és la Providència [...]? No ens trobarem, més aviat, davant de l'exaltació de qui, arribat al moment final de la seva exitosa vida, a la qual ha hagut de lluitar desesperadament per tal d'afirmar-se i poder complir els fets, sanciona el seu carisma amb la voluntat i la protecció de Déu? Però no com qui d'aquesta voluntat s'ha fet intèrpret i executor, sinó com qui veu justament en aquesta protecció una garantia i confirmació de la seva superioritat; no una causa, sinó un efecte (Cingolani 2010: 11).

Per a Asperti, en canvi, el model ideològic del *Llibre dels feïts* és el del rei cavaller cristià: “És obvi que per a Jaume, rei victoriós en aquella que era també una guerra de religió, encara que fos d'una manera més o menys velada, l'èxit no podia ésser sinó la conseqüència d'una

clara voluntat divina, d'un disseny providencial concret, a l'interior del qual ell només era un instrument de Déu" (1984: 14).

El rei es veu com el fundador d'una nova dinastia i, alhora, capaç de superar els seus avantpassats: "La presentació d'un estat a la vora de la bancarrota i de l'anarquia reforça la imatge de ser-ne un segon fundador, d'haver canviat totalment les directrius polítiques de la monarquia, sigui a l'interior sigui a l'exterior, explicant-nos i justificant-li la imatge i la idea personal de l'estat" (Cingolani 2008a: 62). La conquesta de Mallorca, en atorgar-li renom (recordem que Jaume I havia estat presentat com un rei feble al valí), iniciarà aquest esperit fundacional, superador dels avantpassats del casal i, alhora, competitiu, com palesen els mots de Jaume "ço que anc rei d'Espanya no pot acabar" (LRJ 2007: 198).

Tot i que Jaume I representa una etapa fonamental perquè reprèn la lluita contra els sarraïns, Desclot "el modifica perquè elimina la dimensió religiosa i messiànica que el rei s'havia atribuït, en benefici d'una monarquia essencialment laica –Desclot no recorre mai a la Providència com a forma d'interpretació general" (Cingolani 2009: 41-42), al contrari del rei Jaume i de Muntaner. Desclot es refereix a la predestinació mitjançant, però, pràctiques divinatòries, un aspecte que no es troba a les altres cròniques catalanes. Així, l'episodi d'Alí descrit per Desclot és el primer dels elements meravellosos, sempre favorables als cristians, que trobem a les cròniques catalanes: "Que ella és molt sàvia femna i ha conegut en la sua art d'astronomia que aquesta terra deus tu conquerir" (2008: 88). Desclot insereix Jaume I dins unes coordenades cavalleresques i tradicionals: Jaume I no és un nou fundador sinó una anella més de la monarquia, impulsor de noves conquestes.

Per a Muntaner, Déu és amb els bons. El rei Jaume és beneït per Déu: "[...] jamás no nasqué rei a qui Déus faés tantes gràcies en sa vida com féu a aquest senyor rei En Jacme" (Muntaner 2011: 32). I una de les gràcies divines atorgades a Jaume fou la conquesta de Mallorca. Muntaner presenta el rei Jaume com un avantpassat patriarcal del casal d'Aragó, els seus descendents són, com ell, "reis de gràcia e de vertut e de vera natura" (Muntaner 2011: 31). L'autor utilitza l'argument religiós i providencialista, el casal d'Aragó no solament gaudeix de la protecció divina sinó que es planteja en termes de predestinació: "Tal com mostra el llenguatge, molt influenciat per la Bíblia, Muntaner té una visió derivada de l'Antic Testament, amb un Déu conductor d'exèrcit que protegeix el poble elegit i els seus cabdills" (Cingolani 2008a: 186).

Com a la *Crònica* de Desclot, també trobem al *Tā'rīh Mayūrqa* una referència a les arts divinatòries: "L'observació de la trajectòria dels astres fa dubtar de tota cosa que es tengui per

segura i predestina el que ha d'ocórrer en el futur com sentencien els àugurs” (2007: 100). Però, sobretot, Ibn ‘Amīra recorre sovint a la providència divina atès que “el que Al·lāh disposa sempre succeeix i la seva sentència sempre es compleix” (2008: 74). Tot i això, l'autor no utilitza els designis d'Al·lāh per excusar errors o explicar divisions dins del camp musulmà per bé que el coratge dels mallorquins o les muralles de la ciutat no podran fer res contra un destí amarat de fatalisme: “[...] la providència ja havia decidit i era una sentència del Creador sobre aquells que ha creat i un període ja conclòs i una voluntat divina que havia desnuat els nusos dels llibants d'aqueixa ciutat ben protegida” (2008: 83).

3.2 L'autoritat reial

La crònica del *Llibre dels feits* ve condicionada per la imatge que el rei, al final de la seva vida, vol donar de si mateix, per les justificacions, les interpretacions dels seus actes, tal com ens escriu al pròleg: “E per tal que els hòmens coneguessen e sabessen, quan hauríem passada aquesta vida mortal, ço que nós hauríem fait ajudant-nos lo Senyor poderós, en qui és vera trinitat, lleixam aquest llibre per memòria” (*LRJ* 2007: 48). Segons Cingolani, el rei crea el seu propi mite i transforma la història “en benefici del missatge i de la interpretació que, dels fets i del passat, també del més proper es vol donar. Sobretot amb la finalitat de col·locar el seu regnat en la cadena historiogràfica tradicional, per donar-li el relleu que ell creia adequat i que no trobava reflectit en les altres cròniques que l'havien tractat” (2008a: 32).

Un dels elements de propaganda rau en la construcció, fins i tot la sacralització, de l'autoritat reial dins el marc feudal. Cingolani remarca que “El *Llibre dels fets* és, en el fons, també un relat del procés de construcció de la seva autoritat, primer, i, després, de l'afiançament i la imposició [d]el seu poder de rei” (2007: 227). D'altra banda, Asperti observa: “El rei encara no s'identifica amb l'estat: parlant d'ell mateix, el rei pot silenciar la història del seu país i fins i tot la substància de la seva pròpia política: aquestes no són les seves empreses, les seves «obres»” (1984: 15-16).

El *Llibre dels feits* reflecteix aquest procés de construcció de l'autoritat reial durant la conquesta de Mallorca. Jaume I no tan sols s'atribueix el paper central sinó que sovint pren o suggereix les decisions encertades, de vegades contra el parer de nobles més grans que ell: ja a Santa Ponça el rei mostra com cal combatre eficaçment un enemic a cavall: “Barons, los cavalls valen molt en esta terra, e cada un no n'ha sinó un; e val més un cavall que vint sarraïns. E jo mostrar-lo-us he a matar [...]” (*LRJ* 2007: 147). Però és arran de la mort dels Montcada, que analitzarem més tard, que es canvia progressivament la representació de la

figura del rei, que es construeix l'autoritat reial. Certament, el *Llibre dels feits* fa referència a diversos consells que, durant la campanya, el rei mantindrà amb bisbes i nobles i a les decisions que prendran conjuntament, però també remarca situacions en què el rei Jaume defensa una postura més assenyada i cedeix per les pressions de grups de la noblesa i/o de l'església. La figura del rei en sortirà, però, reforçada, com mostren els dos exemples següents. Després de la conquesta de la ciutat, Jaume I adverteix dels problemes en relació als encants i que efectivament ocorreren. Així doncs, el rei haurà de solucionar la situació creada per la noblesa: d'una banda, amenaça de penjar els revoltats, d'altra, els assegura que també tindran llur part. S'imposen l'autoritat i la justícia reials i queda palès que els aldarulls s'haurien pogut evitar, si haguessin escoltat els bons consells del rei. Al segon exemple, alguns bisbes i nobles es neguen a acceptar les condicions proposades pel valí per a la rendició de la ciutat de Mallorca i després se'n peneixen, cosa que provoca el comentari de Jaume: "Don Nuno, sembla'm que els nostres rics hòmens no volrien haver donat lo consell que l'altre dia donaren, que ara volen lo pleit e de primer no el volien" (*LRJ* 2007: 174). El rei afegeix irònicament referint-se a ells: "E callaren e hagren vergonya de ço que dit havien" (*LRJ* 2007: 174).

Per a Ibn 'Amīra, l'autoritat del rei Jaume queda fora de dubte, ens transmet la visió d'un monarca decidit a conquerir l'illa, que s'imposa en contra de les vacil·lacions de la noblesa:

Aleshores el rei els recriminà per tal opinió i els prohibí de manera ferma que tornassin a treure el tema. Es refermà en el seu propòsit de preparar-se per a la guerra sense desatendre la qüestió ni tan sols per una hora i, sense exonerar cap persona ni cap grup de l'obligació personal i col·lectiva, aconseguí una elit d'homes, soldats i cabdills i obtingué l'exèrcit de terra i les tropes marítimes que volia (*Tā'rīh Mayūrqa* 2008: 84).

4. ELS PERSONATGES PRINCIPALS

4.1 El rei Jaume I

Les *Cròniques* de Desclot i de Muntaner ens ofereixen uns retrats idealitzats del rei, amb trets superlatius. En primer lloc, l'aspecte físic (molt més detallat en Desclot) hi apareix en termes similars: "Aquest rei En Jacme d'Aragó fo lo pus bell hom del món (Desclot 2008: 68), "es veé lo pus bell príncep del món" (Muntaner 2011: 32).⁴ En segon lloc, l'aspecte

⁴ Pel que fa a la descripció física de Desclot, Cingolani (2006a) esmenta Anton Espadaler, el qual proposa de relacionar-la amb descripcions de *Jaufré* i de *Flamenca* en els aspectes més cortesos i cavallerescos. Quant a la puixança física del rei, Cingolani proposa de reconsiderar la proposta de Coll i Alentorn relativa a la influència de la crònica del Pseudo-Turpí.

guerrer. Tal com correspon a un sobirà conqueridor, ambdues cròniques li atribueixen les qualitats pròpies d'un guerrer: “E fo molt ardit e prous de ses armes, e forts e valent” (Desclot 2008: 68), “lo mellor d'armes que nengun altre” (Muntaner 2011: 33). Finalment, l'aspecte moral i de relació: “agradable a tota gent e molt misericordiós (Desclot 2008: 68), “el pus dreturer e cell qui fos més amat de totes gents” (Muntaner 2011: 32). Muntaner enllaça aquest aspecte amb el religiós: “amà e temé Déus sobre totes coses: e qui ama Déu sí ama justícia e veritat e misericòrdia; e de tot ço fo ell ben bastat” (2011: 32-33). Ibn ‘Amīra no ofereix cap descripció física del rei, però observa la seva joventut i el menyspreu que aquesta, abans que s'organitzi la flota, inspira al valí, el qual es refereix a “la puerícia d'aquest maligne” i observa que “La maduresa té una edat” (2008: 79).

A diferència d'aquests retrats més convencionals, el *Llibre dels feits* colpeix per la *humanitat del rei*, allunyada dels models dels herois artúrics. El rei, un jove de 21 anys, està cansat, té son, té gana: “Fe que deig a Déu, gran fam he, que hui no mengé [...] e dormim tota la nit tro al dia” (LRJ 2007: 157). El monarca, en fer referència al seu paper de centralitat, assenyala que no pot dormir abans de l'assalt de la ciutat perquè constantment li demanen consell: “E açò durant cinc dies, e los tres darrers dels cinc no dormim ni de nit ni de dia” (2007: 176). Desclot també fa referència al cansament tot i que l'estén al conjunt de la host: “Quan lo rei ab sa host fo prop de la ciutat, foren molt lassats e ujats per la mar qui els havia treballats e per lo treball que hagren haüt en la batalla e per l'anar que hagren feit; e era gran pietat qui veïa los cavalls, que tant eren ujats, que a penes podien anar” (2008: 94).

Al *Llibre dels feits* apareixen dues actituds del rei remarcables. D'una banda, la modèstia, que, segons Soldevila, li va permetre de guanyar voluntats com les dels Montcada: “Vosaltres, que hi sabets més que jo, deïts-ho, que ço que vós ne direts, ne farem nós” (2007: 149). Però d'una altra, el rei mostra més encert que els nobles, per exemple en voler negociar la rendició de la ciutat o en subratllar els problemes que poden aparèixer amb els encants del botí, i fins i tot troba les bones solucions, com en el repartiment als hospitalers.

Finalment, un altre tret del rei a les cròniques catalanes és el respecte envers la paraula donada. Al *Llibre dels feits* és prou conegut l'episodi relatiu a Pero Ahonés. A la conquesta de Mallorca, també apareix la paraula reial ja que el *Llibre dels feits* diu respecte al valí: “E faem-li dir en algaravia [...] que no hagués regard, pus en nostre poder era, que ja no morria” (2007: 182). Desclot també hi fa al·lusió en un altre context, el de les negociacions secretes entre el valí i Jaume I per retre la ciutat: “Mas lo rei d'Aragó correc d'aquèn enllà e, qui per grat o per força, fôu-los-ne tornar, per ço cor lo rei sarraí era en covinença ab ell” (2008: 101).

Finalment, Muntaner es refereix al compliment d'un jurament: "E açò féu ell per ço com ell havia jurat que jamés no partiria d'aquell lloc estrò lo dit rei sarraí hagués pres per la barba; e així volc salvar son sagrament" (2011: 33).

En contraposició a la imatge del rei que es desprèn de les cròniques cristianes, de manera unànime, el *Tā'rīh Mayūrqa* presenta un Jaume I pèrfid, que incompleix la paraula donada. Així, en conquerir la ciutat de Mallorca, "El rei d'Aragūn es presentà a ells i els va prometre que serien ben tractats i dictà a favor seu l'edicte de protecció. [...] La fe que se'ls havia donat fou conculcada després i els vengueren en el mercat de la ignomínia" (2008: 128).

4.2 El valí Abū Yahyā

Les cròniques catalanes, que l'anomenen habitualment "rei de Mallorques" (*Llibre dels feits*) i "rei sarraí" (DescLOT i Muntaner), no permeten de fer-se una idea del personatge del valí. Per a Jaume I es tracta del cabdill enemic, contra el qual es lluita i amb qui es tenen tractes per a la rendició. DescLOT fa al·lusió a una actitud poc honorable: "Quan lo rei sarraí fo fuit de la batalla e se'n fo muntat en les muntanyes, sí estec amagat en els boscs quatre jorns" (2008: 95). Muntaner només en parla en l'episodi de la barba. Contràriament, Ibn 'Amīra ens presenta un personatge força complex. Descriu un home que inicialment es comportava amb una conducta correcta i que jutjava amb equitat. Tanmateix, al llarg de la narració del *Tā'rīh Mayūrqa*, el valí sembla guiat més per impulsos que per la prudència i la reflexió: "En dir això l'estuferia havia pres les brides de la seva voluntat [...] Després, obeí la seva ambició" (2008: 74). El valí, segons Ibn 'Amīra, es mostrarà incompetent i cometrà tot un seguit d'errors de gestió, ja sigui en la incapacitat d'avaluar correctament una situació, com arran de la negociació per la devolució de les naus, ja sigui en negar-se a escoltar consells assenyats respecte a la defensa, l'organització i el comandament de les tropes. El *Tā'rīh Mayūrqa* assenyala, a més, que el desig de posseir béns terrenals se sobreposà al de la justícia: "Començà a acumular riqueses de forma injusta, contravenint tots els usos de la generositat, es convertí en algú àvid a qui cap riquesa no podia assaciar" (2008: 72). Aquesta avarícia el condueix a no acceptar el pla de defensa per por de gastar massa: "El valí rebutjà, com a dolenta, aquesta bona proposta, i temé que li demanassin en préstec part del que havia aplegat i atresorat" (2008: 121). Finalment, la crònica descriu la influència de "la seva gent", els almohades, els mals consells de la qual l'empenyen a cometre errors greus contra la pròpia població mallorquina. Tanmateix, segons el *Tā'rīh Mayūrqa*, el final del valí és digne d'un

home heroic, que lluita fins a la fi i es mostra coratjós davant de la tortura i de la mort, cosa que el rescabala dels desencerts passats. Les cròniques catalanes no esmenten, però, ni la mort del valí ni de cap fill d'aquest (sí que fan referència a un fill que va rendir-se a Jaume I i a un altre que es va convertir, ambdós ben tractats).

4.3 El bàndol català

Els homes pertanyents al poble apareixen com a grup (peons, “sirvents”, argenters, etc.), no com a individus ni com a autors de cap acte heroic: fins i tot els “hòmens de Tortosa” que capturen el valí apareixen sense nom al *Llibre dels feits* i a la *Crònica* de Desclot. Els personatges més destacats pertanyen a l'aristocràcia i a l'església. Pel que fa a l'aristocràcia, ambdues cròniques esmenten diversos personatges (els Montcada, el comte d'Empúries, el comte Nuno de Rosselló). Malgrat la centralitat del rei, el *Llibre dels feits* destaca les actuacions d'alguns, no tant en relació amb el rei sinó pel paper que van representar per si mateixos. L'exemple més representatiu és el dels Montcada.

Pel que fa a Ramon de Montcada, el *Llibre dels feits* i Desclot coincideixen en el fet que inicia sol la primera escomesa contra els sarraïns. Guillem de Montcada apareix més extensament tractat al *Llibre dels feits*: el rei ens dibuixa un personatge humà, comprensiu respecte a un rei jove desitjós d'intervenir a la batalla enfront de l'actitud més prudent de Ramon de Montcada. Abans de la batalla de Portopí, el rei es refereix específicament a Guillem, ja sigui per anticipar l'esdevenidor o bé com a recurs literari: “E, dita la missa, En Guillem de Montcada combregà [...] e ab los genols ficats reebé son Creador e plorant e caient-li les llàgremes per la cara” (*LRJ* 2007: 150). Ambdues cròniques difereixen quant a la qüestió de la davantera: el *Llibre dels feits* assenyala la discussió entre el comte Nuno i Guillem mentre que Desclot escriu senzillament que el rei donà l'avantguarda al darrer. Desclot, des d'un punt de vista exterior, ens informa dels detalls de la mort dels Montcada, la versió, sòbria però eficaç, donada de la mort de Guillem defensant el puig forja la visió d'un heroi: “los sarraïns lo sobtaren tan fort de totes parts, que no es poc defendre, e pres un colp en la cama, que el peu li caec en terra; e puis auceïren-li son cavall, e caec de tot en terra e aquí morí” (2008: 92). La mort de Ramon és més concisa però també honorable: “En Ramon de Montcada seguí la senyera e anava a avant, firent e donant de grans colps; e el cavall enceptà e caec en la pressa, qui era molt gran, e aquí morí” (2008: 92). El *Tā'rīh Mayūrqa* també fa referència a la mort de Ramon de Montcada, anomenat senyor de Türtūša, i insisteix,

a diferència de Desclot, en els causants directes de la mort: “besllumaren l’indret on era el valí i traspasaren les files per acostar-s’hi. Els musulmans obriren pas fins que els tingueren enmig, els atacaren a cops d’espasa, encatifaren la terra amb ells i l’encoixinaren” (2008: 105).

Jaume I, en canvi, no sap com han ocorregut aquestes morts, no en pot parlar, però reflecteix els seus propis sentiments amb “el plor dels herois”, en termes de Soldevila. Fins a quin punt és sincer? Vinas assenyala encertadament que, al *Llibre dels feits*, hi manca el tractament èpic i el patetisme atès que el reconeixement de l’heroisme dels Montcada podia entelar el paper de centralitat del rei: “Aquest tractament narratiu produeix, doncs, la impressió d’una omisió intencionada: tot el que hauria pogut donar mèrit als Montcada en la batalla decisiva sembla haver estat deixat de banda deliberadament” (Vinas: 2008).

La família dels Montcada representava el grup de poder més important i, en el passat, s’havia oposat al rei. Amb la mort de Guillem i de Ramon de Montcada, Jaume I “s’ha alliberat d’alguns dels grans nobles que encarnaven un passat sufocant i agitat” (Vinas: 2008) i, en conseqüència, “ara, també el clan Montcada perdria molta de la seva força, i aquest fet deixarà molta més llibertat de maniobra al rei, i de control efectiu sobre els seus dominis” (Cingolani 2007: 194).

L’església queda força representada en facetes diferents. El *Llibre dels feits* transcriu el sermó del bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou, abans de la batalla de Portopí (el mateix bisbe que es decantarà per prendre la ciutat de Mallorca per la força quan el valí inicia tractes per rendir-se al rei), esmenta les activitats de Frare Miquel al si de l’exèrcit, la lluita del Temple a Portopí, les reivindicacions del Mestre de l’Hospital quant al repartiment (per a les quals el rei trobarà, un cop més, una bona solució). Desclot es refereix al paper de bisbes i d’arquebisbes, tant per motivar els combatents a la lluita com per incitar-los a acomplir feines desagradables però imprescindibles: “l’arquebisbe e els bisbes donaren mil jorns de perdó a tot hom que un sarraí mort gitàs fora de la ciutat (2008: 109). El *Tā’rīh Mayūrqa* també dóna una versió d’aquest fet:

El més important dels seus clergues reuní els cristians [...] i dictà una llei de la seva pròpia invenció, que fa que s’hagi de mirar amb estranyesa a qui la digué:
Aquell que tregui un mort de la ciutat tindrà la mateixa recompensa que qui el va matar (2008: 129).

4.4 El bàndol musulmà

Tant el *Llibre dels feits* com la *Crònica* de Desclot narren la lluita contra els cristians duta a terme per Infatil·là (En Fatil·là, segons Desclot). Jaume I menciona que Infatil·là reuneix 5.000 homes i 100 a cavall, en canvi per a Desclot les xifres són molt inferiors, 500 sarraïns. El *Llibre dels feits* s'estén sobre la resistència organitzada pels sarraïns, que estronquen l'aigua de la host, Desclot narra un episodi similar (capítol XXXIX), però no l'atribueix a Infatil·là. En ambdues cròniques Infatil·là és mort i s'usa una tècnica similar, per ordre del rei, per espaventar l'enemic: al *Llibre dels feits* el cap del cabdill vençut és llançat a la ciutat amb un almajaneç, mentre que a la *Crònica* de Desclot són llançats amb un trabuquet els 412 caps dels sarraïns morts.

Cal observar que Desclot no dubta a reconèixer qualitats a l'enemic, potser per remarcar més les victòries cristianes. Així, Infatil·là és definit com “un sarraí molt valent” (2008: 99), el sarraí que després cerca Infatil·là és un “molt valent hom” (2008: 100) i Ramon de Montcada, abans de la batalla de Santa Ponça, arenga les tropes de la manera següent: “Barons -dix ell-, los sarraïns són grans gents, mas Déus serà ab nós; e cascú haja ferm cor e bona esperança en Déu, e firam en ells ardidament” (Desclot 2008: 89)

El *Tā'rīh Mayūrqa* esmenta la presència de camperols que es van enfrontar als cristians però fracassaren en no tenir un cap adient. En efecte, malgrat llur oposició, el valí els designà un cap “del seu entorn conegut per la seva habitual malastrugança i de qui restava prou testimoniada la seva desvergonyida covardia en els moments decisius” (2008: 109). Dos personatges tenen un paper important en aquesta crònica, Ibn Šayrī i Ibn ‘Abbād, del qual parlarem més endavant. Ibn Šayrī, notable de la *madīna*, “era de posició preeminent i la seva ànima generosa estava acostumada a suportar les pitjors circumstàncies” (*Tā'rīh Mayūrqa* 2008: 95). En un primer moment apareix enfrontat al valí, atès que aquest fa executar dos dels seus nebots. El perill cristià, però, féu que li romangués fidel. Després de caure la ciutat, organitzà la resistència armada a les muntanyes fins que morí.

4.5 Les dones

Cal observar que les dones són pràcticament inexistentes a les cròniques durant la conquesta de Mallorca. Des del punt de vista religiós, s'han de destacar les invocacions a la Mare de Déu, especialment al *Llibre dels feits*. Aquestes invocacions revesteixen, però, caràcters diferents, de pregària davant del perill provocat per la tempesta durant la travessia

cap a l'illa, d'enardiment abans de l'assalt a la ciutat. Desclot al·ludeix a les dones en l'episodi de Benahabet, el qual tramet ostatges al rei “els sarraïns donaren-li bons ostatges de llurs fills e de llurs filles” (2008: 96), i esmenta la mare d'Alí, única dona que apareix amb un paper individualitzat: “Sényer, sàpies per cert que aquesta terra és tua e a ton manament; que ma mare me dix e em pregà que jo que vengués a tu e t'ho dixés” (2008: 88). Les altres dones es representen senzillament com a botí. Així, la referència que hi fa el valí en l'arenga abans de l'assalt de la ciutat deixa entreveure clarament la fi que espera als vençuts: “e aquí havem nostres mullers, e nostres filles e nostres parents [...] que ens guardaran nostres mullers e guardaran, si res ne traen, e, pus siam en llur poder, forçar-les han e fer n'han a llur guisa” (LRJ 2007: 173-174). Per la seva banda, el *Tā'rīh Mayūrqa* narra que el rei Jaume “Escollí d'entre les filles del valí qui va voler” (2008: 131).

4.6 Els “traïdors”

Les cròniques esmenten musulmans que van canviar de bàndol i van establir una aliança amb els cristians o s'hi van sotmetre de grat. Rosselló Bordoy justifica l'existència d'una possible “cinquena columna” atès que els almohades eren al poder a Mallorca tan sols des de 1203, l'havien aconseguit per les armes i havien perseguit els seus predecessors almoràvits i els seguidors d'aquests. Tots aquests fets fan possible que hi haguessin dissidents que volguessin col·laborar amb els cristians. Els casos esmentats al *Llibre dels feits* i a Desclot són Alí i Ben Aabet (Benahabet a la *Crònica* de Desclot, Ibn ‘Abbād al *Tā'rīh Mayūrqa*). L'episodi d'Alí és narrat de forma molt breu al *Llibre dels feits*: “lo digmenge a hora de mig dia venc un sarraí qui havia nom Alí, de la Palomera, nedant a nós, e contà'ns noves de l'illa e del rei e de la ciutat” (2007: 145). Desclot, en canvi, narra una escena dialogada entre Alí i el rei en què el sarraí li proporciona indicacions valuoses, com les xifres de l'exèrcit, a més d'aconsellar al rei que desembarquin. Un cop més, el rei dóna la seva paraula, ja que promet a Alí de fer “gran bé, a tu e a ta mare e a tos fills; sí que te'n tendràs per pagat” (2008: 88).⁵ Per a Rosselló Bordoy la història d'Alí es tracta, però, més d'un recurs literari que no pas d'un personatge real ja que desapareix de la narració.

⁵ A la versió de Desclot, “la certesa de la conquesta [...] ens dóna la idea que la col·laboració de part de la població local no va ser conseqüència dels inicials èxits cristians, sinó que hi havia com una expectació, i també a alt nivell, dels mateixos musulmans. Element, aquest, que transforma l'expedició, en certa manera, en una guerra d'alliberament i no de conquesta” (Cingolani 2006a: 207).

L'episodi de Ben Aabet/Benahabet/Ibn 'Abbād és molt diferent, atès que els procediments entre aquest personatge i el rei s'inscriuen dins d'unes normes de pacte establertes. El *Llibre dels feits* narra com envia una carta al rei Jaume I, com aquest s'aconsella amb els nobles de la host (recordem que això es produeix d'altres cops), i com Ben Aabet, que demanarà un penó del rei com a salvaguarda, compleix la seva paraula i ajuda amb queviures. El rei nomenarà dos batlles cristians en aquests territoris voluntàriament sotmesos. Desclot defineix Benahabet “gran ric hom e honrat” (2008: 96), que ven menjar als cristians, esmenta la presència de bons ostatges com a garantia de l'acord i al·ludeix a una col·laboració intensa: “e faïen saber al rei tots los ardits que els sarraïns volien fer en la ciutat ne defora la ciutat, sí que els crestians guanyaven molt de ço que els sarraïns llur faïen a saber” (2008: 96). Finalment Ibn 'Amīra, contràriament a les cròniques catalanes, es refereix a l'apostasia d'Ibn 'Abbād “Anà vers els *rūm*, havent apostatat amb el pretext que tenia por de llur força i càstig [...] Els demanà el govern de la ciutat a canvi del seu ajut i es lliurà a l'host que tenia més propera” (2008: 111). Esmenta la presència d'acords escrits de protecció i de bon tracte per a la gent i l'ajut en forma de queviures i de farratge. Aquesta traïció, segons Ibn 'Amīra, fou cabdal per a la conquesta de l'illa en proporcionar als cristians una treva i queviures. El *Llibre dels feits* hi coincideix implícitament atès que compara Ben Aabet a un àngel: “E açò féu aquell àngel que Déu nos envià; e, quan dic àngel, ell era sarraí, mas tant nos tenc bon lloc, que per àngel lo prenguem” (2007: 163). Contràriament a les cròniques catalanes, el *Tā'rīh Mayūrqa* inclou la presència d'Ibn 'Abbād a la conquesta de la ciutat al costat dels cristians: “Entrà el maleït Ibn 'Abbād, que portava ensems la pitjor intenció a causa de la seva apostasia, i els encaminà envers un altre indret” (2008: 127). Rosselló Bordoy, en considerar els episodis d'Alí i Ben Aabet, suggereix que “el primer podria entrar dins el grup de musulmans tractats de manera força tirànica per Abū Yahyâ; el segon, podria ser un dels terratinents amenaçats pel canvi polític” (1989: 544).

La *Crònica* de Desclot i el *Tā'rīh Mayūrqa* fan referència a un fill del valí que es va rendir al rei un cop fracassades les negociacions de rendició. Segons Desclot, “quan venc l'endemà, un fill del rei sarraí s'eixí de la ciutat e venc-se'n al rei e reté's a ell, e el rei assegurà-lo e donà-li a menjar e a boure e tot ço que hac mester” (2008: 101). Ibn 'Amīra, per la seva banda, que destaca el repudi del fill per part del valí, atribueix aquesta fuga a la gelosia:

El valí tenia un fill que competia amb un dels germans i l'envejava a causa de la situació que ocupava al costat del valí [...] En veure la situació de la ciutat, tramà com podria desfer-se del pare i del fill, cavalcant en les ales de la foscuria i caient en el delictes que comporten els pecats. Va partir vers els *rūm*

que li donaren una molt bona acollida i menystingueren davant ell el pare que l'havia ignorat (2008:123).

Un darrer cas de traïdoria és el de Gil d'Alagó. Aquest cavaller renegat cristià aragonès, “qui ha nom Mahomet” (*LRJ* 2007: 168), intenta negociar amb el rei Jaume I, mitjançant Pero Cornell, perquè les tropes cristianes deixin Mallorca. El personatge torna a aparèixer després de la conquesta de la ciutat i se li ha atribuït un botí. Durant els aldarulls que provoca l'encant dels béns presos a la ciutat, els cavallers i el poble saquegen algunes cases, entre les quals la seva: “Anem barrejar la casa de Gil d'Alagó” (*LRJ* 2007: 184). Segons Soldevila, “Cal suposar que havia tornat a la religió cristiana i que els serveis prestats al rei devien haver estat extraordinaris” (*LRJ* 2007: 168). Com hem comentat, Jaume I imposarà la seva autoritat als revoltats tot i garantint-los una distribució del botí més justa.

5. LES VERITATS DELS FETS

5.1 La batalla de Santa Ponça

A la batalla de Santa Ponça (10 de setembre de 1229), Desclot posa sobretot en relleu el personatge de Ramon de Montcada. En primer lloc, ataca els sarraïns tot sol “partí-se dels cavallers e dels sirvents e anà-se'n tot suau e de bell pas, armat en son cavall, vers los sarraïns, e escosí-los quants eren ne quants no” (2008: 89). Després, en augmentar el nombre de sarraïns, s'hi afegeix la resta del seu grup: “La batalla fo molt gran, mas los sarraïns no ho pogren durar e començaren de fúger devers les muntanyes, que hi eren grans; e els crestians, firent e talant, encaçaren-los tro en la muntanya, que no pogren anar pus avant per les muntanyes, qui eren altes, e els boscs, grans” (2008: 89-90). Desclot assenyala que el grup de Ramon de Montcada havia mort dos mil sarraïns, a més dels captius que havien retingut. En assabentar-se d'aquesta batalla el rei, Nuno i Guillem de Montcada, entre d'altres, “foren-ne molt irats cor ells no hi eren estats” (2008: 90): tot i que anaren a la muntanya trobaren pocs sarraïns, atès que s'havien emboscat, “mas aquells mateis moriren tots” (2008: 90).

La versió del *Llibre dels feits* treu una part de mèrit, en canvi, a Ramon de Montcada, que en cap moment no lluita tot sol contra els sarraïns:

E venc Ramon de Montcada e dix que los estimaria. E anà-se'n sol e dix:

-No vaja negú ab mi.

E, quan fo prop d'ells, demanà los nostres; e, quan ells foren venguts a ell, dix:

-Firam en ells, que no són re!

E el primer que anc los anà ferir fo ell (*LRJ* 2007: 146).

Pel que fa a l'actuació del grup de Ramon de Montcada, el *Llibre dels feits* dóna unes xifres de morts inferiors a Desclot i, contràriament a aquest, es refereix a l'absència de captius, que és un senyal inequívoc de violència, com deixa ben clar el text: “E moriren dels sarraïns més de mil cinc-cents, sí que negú no en volien retenir a presó” (*LRJ* 2007: 146-147). Mentrestant, Jaume I acaba tot just de desembarcar i, en assabentar-se de la primera batalla, victoriosa, s'exclama per no haver-hi pogut participar. Intenta, doncs, reparar-ho i se'n va cap a la serra amb un grup de cavallers. La figura reial esdevé d'aquesta manera una altre cop central a la narració, el rei mostra als cavallers com cal matar un sarraí a cavall i dóna precisions sobre els morts causats pel grup comandat per ell: “E nós cuitam-nos. E, al venir que nós faem, matam-ne de quatre tro a cinc. E en tant anaven vinent los nostres e mataven e enderrocaven dels moros allí on los trobaven [...] E moriren-n'hi d'altres bé vuitanta” (*LRJ* 2007: 147-148).

Ibn 'Amīra exposa una visió completament diferent, en què es palesa l'enfrontament entre “la gent del valí” i els andalusins. Els primers, que ocupen l'avantguarda la vigília de la batalla de Santa Ponça, “compartien el que és reprobable i es plaien amb begudes embriagants, tot sabent que s'emborratxaven, malgrat que es trobassin a punt d'entrar en combat” (*Tā'rīh Mayūrqa* 2008: 102). Els andalusins adverteixen la gent del valí de la possibilitat de l'avanç cristià per desembarcar en l'ancoratge de Santa Ponça, però la gent del valí, sense escoltar-los, els recorda la divisió entre els grups de l'illa: “Com gosau donar consells, essent vosaltres sospitosos?” (*Tā'rīh Mayūrqa* 2008: 102). Quan l'endemà es produeix la batalla, la gent del valí no es mostra coratjosa davant dels cristians:

I en veure'ls es prepararen i els atacaren. Després, en envair-los la paūra, s'esperuguien. Aleshores, iniciaren la fuga i abandonaren la batalla com era degut. Llavors els *rūm* s'aprofitaren d'aquesta debilitat, els avantatjaren, els desorientaren, els perseguiren moltes milles, i apressaren cavalls i mataren soldats (*Tā'rīh Mayūrqa* 2008: 103).

Ibn 'Amīra es mostra, doncs, molt crític quant a l'actuació de “la gent del valí”, tant pel que fa a llur rebuig d'escoltar les propostes assenyades dels andalusins com respecte a l'actitud durant la batalla i equipara la batalla de Santa Ponça al començament d'una malaltia mortal. L'autor no es refereix a cap personatge cristià en particular, usa únicament els termes de *cristians* i, sobretot, de *rūm*.

5.2 La batalla de Portopí

Per comprendre la batalla de Portopí (12 de setembre de 1229)⁶ cal recórrer a Desclot. El relat de l'autor, molt ordenat, mostra la disposició de l'exèrcit i permet de seguir el desenvolupament de la batalla, que estructura en dues parts diferenciades. La primera relativa, sobretot, a l'heroisme i la mort de Guillem de Montcada i la segona part amb l'actuació decidida del rei per recuperar el puig: “[...] lo rei viu que el puig hagren perdut los crestians e que els sarraïns lo tenien establí [...]. E el rei, firent e trencant ab sos cavallers, muntaren sus alt en el puig on trobaren la gran pressa dels sarraïns, sí que la batalla fo molt gran sus alt en el puig de totes parts” (Desclot 2008: 93). Desclot ens dóna una apreciació de la violència dels fets: “[...] que tants sarraïns hagren morts, que el sang corria per lo puig a avall com si fos flom d'aigua” (2008: 93).

La versió del *Llibre dels feits*, com assenyala Renedo (2008c), se superposa a la de Desclot quant a la disposició de l'exèrcit i als intents dels nobles per evitar que el rei lluiti. Tanmateix, el relat no permet de comprendre el desenvolupament de la batalla, com es va guanyar o per què en alguns moments el rei es troba sol: “el lector veu, escolta i per conseqüent sap allò que Jaume I ha vist, sentit i experimentat: no se li proporcionen informacions suplementàries que integrin o aclareixin allò de què s'ha assabentat d'aquesta manera” (Asperti 1984: 7). Del relat del rei, se n'extreu una visió de desorganització, d'improvisació, com mostra el fet que, en començar la batalla, Jaume I encara no estigui armat, i també de dramatisme. El rei intenta de solucionar la manca d'ordre i de disciplina i atura els peons que s'avancen, obliga a tornar a entrar en combat un cavaller ferit o intenta reorganitzar l'exèrcit: “no és mester que la davantera sia tan lluny de la reraguarda, que la davantera no veja a la reraguarda, e la reraguarda, la davantera” (*LRJ* 2007: 151). Jaume I presenta tan sols els esdeveniments viscuts, no parla dels Montcada però sí de l'esforç que implicà la conquesta del puig:

E els sarraïns fugiren. E trobam bé dos mília de sarraïns que anaven denant nós a peu e fugien; e no hi podíem aconseguir: tant era ujat lo nostre cavall ni jo ni els altres cavallers! E quan fo la batalla vençuda, e fom sus, acostà's a nós Don Nuno e dix:

-Bon dia és vengut a vós e a nós, que tot és nostre, pus aquesta batalla havets vençuda” (*LRJ* 2007: 155).

---

⁶ El *Llibre dels feits* data la batalla de Portopí el dia 12 de setembre. Desclot, en canvi, la data el dimarts 11 de setembre. Ibn 'Amīra, en parlar de la preparació del valí la vigília de la batalla, escriu: “Pernoctà amb ells la nit del dimarts en un lloc on acampà” (2008: 104). Renedo (2008c) considera bona la data del dia 12.

Per damunt de tot el rei intenta d'adquirir protagonisme, i de conservar per tant el centralisme, de cara a d'altres que havien tingut una participació més destacada:

[...] allò que Jaume havia de recordar és la impressió, era la seva primera gran batalla [...], la impressió que li'n deu haver quedat és la del desordre, la confusió, la incapacitat de controlar-ho tot, a més d'unes coses que ell mateix va complir. [...] I és molt efectiva: des d'un punt de vista literari hi afegeix dramatisme, suspensió, dubte, confusió. [...] I això va voler recrear, a més de preservar al màxim el seu centralisme, sobretot en una empresa com aquesta, en la qual l'heroisme d'altres, els Montcada, podia fer nosa (Cingolani 2008a: 65).

Cingolani (2007: 190) esmenta que, un cop acabada la conquesta de l'illa, el rei n'envià un report a Ferran III de Castella que assegura que l'avantguarda comandada pels Montcada havia caigut en un parany.⁷ Les versions del *Llibre dels feits*, de Desclot i del *Tā'rīh Mayūrqa* no hi fan referència.

El *Tā'rīh Mayūrqa* anomena la batalla de Portopí "la gran batalla". Ibn 'Amīra descriu la tossuderia del valí, que es nega a acceptar el consell de la gent experta per situar l'exèrcit en una posició elevada. Quan els musulmans estaven a punt d'aconseguir la victòria, un home de la gent del valí assenyalà que calia ocupar les elevacions, per evitar que els cristians els dominessin. El valí donà l'ordre d'ocupar la muntanya, però això fou interpretat per la majoria dels musulmans com a senyal de derrota i fugiren: "Llavors aquest ímpetu es desintegrà i com que la gent va creure que s'havia produït la derrota giraren l'esquena i s'originà una gran commoció. Tot aquell que havia pujat a la muntanya no hi va romandre, ni tan sols per prendre un descans, sinó que baixà fugint i procurant allunyar-se d'aquell indret" (*Tā'rīh Mayūrqa* 2008: 105-106). El *Tā'rīh Mayūrqa* atribueix, doncs, la derrota musulmana a l'estratègia del valí i a una mala interpretació del motiu de les ordres. Ibn 'Amīra no esmenta per res el rei però es refereix, com ja hem comentat, explícitament a Ramon de Montcada i a la seva mort: "Deien els cristians que, abans d'entrar a l'illa, havia fet la predicció, sota jurament, que ell moriria a la batalla decisiva per la presa de l'illa i que, després, els cristians es farien senyors del territori" (*Tā'rīh Mayūrqa* 2008: 105).

El *Llibre dels feits* no forneix cap dada quant al nombre de morts contràriament a Desclot: "Esters, en tota aquella batalla no hi moriren cor catorze cavallers, dels quals fo En Guillem de Montcada e En Ramon de Montcada e N'Huguet des Far e N'Hug de Mataplana; dels

⁷ Se'n conserva un resum a la *Crónica latina de los reyes de Castilla* (1226-1236). Cingolani (2006a) esmenta també la recepció de la conquesta de Mallorca a França: el *Flores Chronicum* del dominicà Bernat Gui (segon quart del segle XIV) fa referència a la mort de Guillem de Montcada com també l'anònim de *les Chroniques de Saint Denis*, que coincideix amb la *Crónica latina* en la qüestió de l'emboscada.

hòmens a peu hi moriren pocs, segons que la batalla fo gran” (Desclot 2008: 93). Segons el *Tā’rīh Mayūrqa*, “foren pocs els que moriren en aquesta batalla [...]. Cap d’ells se salvà si no fou de manera individual i despullat del seu equip bèl·lic [...]. Els *rūm* s’apropriaren de tot el que havien deixat enrere” (*Tā’rīh Mayūrqa* 2008: 106).

5.3 El setge

Per a Muntaner, Mallorca “és de les forts ciutats del món e la mills murada” (2011: 33), Ibn ‘Amīra la descriu com una “ciutat ben protegida” (2008: 83). Les cròniques narren la instal·lació del campament després de la batalla de Portopí. Segons el *Llibre dels feits*, el rei s’estableix a terra amb els cavallers i llurs escuders: “E faem nostra host vallejar ab palenc e ab valls; e hi havia dos portes, e null hom no en podia eixir sinó per manament de nós” (*LRJ* 2007: 162). Els homes de peu i els mariners dormen a les naus. Desclot, en narrar l’establiment de la host envoltada d’un vall, observa la situació entre assetjants i assetjats: “E puis estegren fermament e segura; e guaitaren tan fort la ciutat, per terra e per mar, que null hom no en podia eixir ne entrar que no fos mort o pres” (2008: 95). Tot i això, els sarraïns adopten una estratègia per trencar l’assetjament i permetre el retorn a la ciutat del valí i de la seva tropa: “aportaren moltes falles enceses e molts llums d’aquella part on la host era, e cridaven molt fortament a altes vous en llur llatí” (Desclot 2008: 95). Per al *Tā’rīh Mayūrqa* l’inici del setge mostra un encerclament total: “Els cristians es dirigiren cap a la ciutat i acamparen a prop dels rics horts de la rodalia. L’assetjaren per complet [...]. Posaren en ordre genets i infants i en arribar les naus les disposaren a la mar enfront d’ells, de manera que les ratlles de les naus ompliren aquella tela en blanc i la faç de l’aigua quedà coberta per les seves cortines” (2008: 107).

El rei i Desclot descriuen la construcció i l’ús dels ginys de guerra (fonèvols, algarrades, manganells, castells de fusta) i llurs efectes: “En aquella saó lo rei fôu fer un castell de fusta molt gran i aut, e el comte En Nuno, un altre castell, dels dos trabuquets del rei e d’en Nuno que hagren desfeits; e hagren moltes escales molt grans per muntar en els murs; e els castells foren coberts de cledisses e d’altres guarniments” (Desclot 2008: 101-102). La visió del rei és la de dos camps bèl·lics oposats: “E començaren los nostres de tirar als de la vila, e ells cuitaren los llurs tant con podien” (*LRJ* 2007: 160). Ibn ‘Amīra, en canvi, insisteix més en l’aspecte psicològic, els enginys dels cristians “llançaven trossams de muntanya com si fossin

ocells penjats dels espais dels cels i disparaven projectils de més de vint arroves que copsaven els cors de terror pànic” (2008: 107).

D’altres tècniques esmentades a les cròniques són l’ús del *mantell*, per protegir els assetjants dels tirs, i reblir el fossat. Un sistema emprat, que resultà decisiu, foren les caves: “E així començam de fer nostres caves; e, quan foren començades aquestes tres caves, aquella d’En Jaspert [de Barberà] anava sobre terra, e les altres, dejús terra” (*LRJ* 2007: 160-161). Mitjançant les caves, que no sempre reixen, s’aconsegueix d’enderrocar torres (*LRJ*, Desclot, *Tā’rīh Mayūrqa*), també s’hi produeixen enfrontaments amb els sarraïns: “E vengren puis a les caves que nós deïem dejús terra e faeren-ne ells altra contra la una d’aquelles que nós faïem, e faeren-la tan baixa que s’encontraren ells ab los nostres en la cava” (*LRJ* 2007: 166-167)”.

Els musulmans intentaren, però, diverses sortides. Així estroncaren l’aigua de la host (al *Llibre dels feits*, aquest fet és atribuït a Infantil-là mentre que Desclot ho fa a un grup de cavallers i de servents), cosa que provoca noves topades entre cristians i sarraïns, i la desfeta dels darrers. El *Tā’rīh Mayūrqa* es refereix a un agrupament de pagesos que intenten socórrer la ciutat i, un cop més, remarca la incompetència del valí per triar la persona adient, malgrat la insistència dels camperols: “Feren arribar al valí la petició que els designàs un home per estar sota la seva obediència i mantenir-se a l’empara de la por dels invasors.” (2008: 109). Aquest cap fugí en veure els cristians: “Fugí abans que els cavalls dels uns i dels altres es barrejassin i arrossegà sobre els musulmans la cua de la desgràcia [...]. Els cristians els perseguiren i en mataren molts, fent gran carnisseria [...]” (2008: 110).

Durant el setge es produeixen diverses negociacions per rendir la ciutat. Al *Llibre dels feits* fracassen per la intransigència dels parents i dels amics dels Montcada que desitjaven una revenja. Segons Desclot, fracassaren per un altre motiu: “E aquest pleit romàs per ço cor lo rei sarraí deïa que no fossen escorcollats, e el rei d’Aragó non ho volc fer” (2008: 100). Ibn ‘Amīra relata, com el *Llibre dels feits*, negociacions entre don Nuno i el valí: “entrega la ciutat i salva la seva gent, abandona el camí tortuós per trobar una solució a l’afer i cavalca pel fàcil viarany” (2008: 118). El valí no acceptà la proposta i, davant de la situació crítica de la ciutat, els ciutadans demanaren que es reorganitzessin els soldats i se’ls preparés de forma adequada, cosa que va posar de manifest l’avarícia del valí: “El valí rebutjà, com a dolenta, aquesta bona proposta, i temé que li demanassin en préstec part del que havia aplegat i atresorat” (*Tā’rīh Mayūrqa* 2008: 121).

Dos episodis, l'un de tipus meravellós, més lligat amb les creences religioses, i l'altre de caire llegendari són esmentats durant el setge. Desclot descriu la situació dels cristians crucificats a la muralla pels musulmans per evitar els atacs de les tropes assetjadores, i com es produeix un miracle: “E així combateren la ciutat e ells tragueren en aquell lloc on solien trer, lla on havien posats los cristians; e fo vertut de Déu que les peres dels trabuquets llur feriren entorn, sí que les cabells ne menaven, e no n'hi hac negú que fos ferit que menys ne valgués ne en morís” (2008: 98). L'altre episodi, entroncat amb la llegenda, és la mort per malaltia de diversos membres del llinatge dels Montcada, tots morts al cap de vuit dies, com conta el *Llibre dels feits*. “E el comte d'Empúries, quan viu la mort d'aquests tres, dix que tots aquells qui eren del llinatge de Muncada hi haurien a morir, e sempre fo malalte e no malavejà sinó vuit dies e a cap dels vuit dies ell morí” (*LRJ* 2007: 186). Aquest fatalisme s'explica si es té en compte l'assassinat (16 de febrer de 1194) de l'arquebisbe de Tarragona, Berenguer de Vilademuls, a mans de Guillem Ramon de Montcada, pare de Guillem de Montcada, una culpa que requeia en els seus descendents i parents: “Als ulls dels catalans que vivien trenta-sis anys després de l'assassinat de l'arquebisbe tot el llinatge expiava la gravíssima culpa d'un dels seus membres. I això mateix continuava pensant l'autor de la crònica al·ludida [el *Llibre dels feits*] quan la redactava mig segle més tard del terrible esdeveniment” (Coll 1993: 207).

5.4 La conquesta de la ciutat

Quatre dies abans de la conquesta de la ciutat, es produí el jurament de la host: “negun ric hom ni cavaller ni hom de peu, que negú no tornàs atràs, pus fos mogut per anar entrar en la ciutat, e que no s'aturàs, si, doncs, no havia colp mortal” (*LRJ* 2007: 175). Desclot ho expressa en aquests termes “emprenam lo dia de la batalla que entrem en la ciutat, o per morir o per viure, que null hom aquell jorn no se'n pusca estrer” (2008: 105). La diferència entre ambdós rau en el fet que Jaume volia fer el jurament “e defeneren-nos-ho los nobles, que nós no juràssem; mas dixem-los que en aquella manera ho teníem con si jurat ho haguéssim” (*LRJ* 2007: 175). A la *Crònica* de Desclot, el qual s'estén llargament sobre els detalls del jurament, el rei jura: “e faeren venir lo missal, e el rei jurà primer, e puis tots los altres. E dixeren al rei que ell no hi entraria tro que la ciutat fos presa; e el rei dix que null temps no es pendria, si no entava primer. E els barons qui conegren sa volentat, atorgaren-li-ho” (2008: 106). Aquest jurament ja deixa entreveure, doncs, la violència de l'assalt final.

El *Llibre dels feits* esmenta la temença dels cristians davant la possibilitat que es trenquessin els pactes acordats amb alguns sarraïns: “Que els sarraïns de la vila se volien tolre de la covinença que feita havien a nostre senyor lo rei e, si per aventura entraven en la ciutat mil o dos mília o tres o quatre o cinc mília, no seria tan lleu de pendre Mallorques; que ells han prou què menjar e, si es creixien de gent, defendre-nos hien la ciutat” (*LRJ* 2007: 175-176). Els darrers dies el rei narra l’estat d’angoixa que provocaven la possibilitat de l’atac per part d’aquests sarraïns i la responsabilitat per preparar l’assalt final: “E açò durant cinc dies, e los tres darrers dels cinc no dormim ni de nuit ni de dia, car totes les coses que havien mester les caves ni el pas per on devia hom entrar en la vila, tot nos ho enviaven demanar que els donàssem consell a les coses que mester havien [...]” (*LRJ* 2007: 176).

El *Tā’rīh Mayūrqa* coincideix en línies generals amb el *Llibre dels feits*. Així, relata com Ibn Šayrī va anar al camp per cercar ajut i per trencar els pactes entre camperols i cristians. Hi reeixí i els pagesos “deixaren d’oferir als *rūm* tot el que, fins a aquell moment, se’ls havia facilitat; resolgueren no acudir més al seu campament i mataren aquells *rūm* que hi havia al seu costat. Aleshores, als *rūm*, els entrà la paüra en veure com les situacions compromeses els havien encerclat, i digueren: [...] Tan sols resten dues possibilitats: el triomf o la mort, i si prenem la ciutat la resta serà cosa fàcil” (*Tā’rīh Mayūrqa* 2008: 125-126).

Abans de l’assalt definitiu a la ciutat (31 de desembre de 1229), tant Jaume I com Desclot fan referència a l’aspecte religiós. El *Llibre dels feits* relata la paràlisi de l’exèrcit “E anc per aquesta paraula nengú no es moc” (2007: 178) i la invocació del rei a la Mare de Déu, com en el moment de la travessia, el poder de suggestió que exerceix en l’exèrcit tant el que repeteix el rei “Via, barons, en nom de Déu! Que els dubtats?” (2007: 178) com els crits de “Sancta Maria” de la host: “E aquest mot no els eixia de la boca, que, quan l’havien dit, sempre s’hi tornaven; e així, com més lo deïen, més pujava la vou. E açò dixeren bé trenta vegades o pus. E quan los cavalls armats començaren d’entrar, cessà la vou” (2007: 178).⁸ El rei descriu l’atapeïment de la tropa, la dificultat per entrar, el perill... El clima de violència prèvia esclatarà en entrar l’exèrcit a la ciutat: “E els altres sarraïns, quan viren que aquell lloc havien esvaït los cavallers ab cavalls armats e els hòmens de peu, anaren-se a amagar per les cases, cascú con mills podia; e no s’amagaren tan bé, que vint mília no n’hi morissen a l’entrar [...]” (*LRJ* 2007: 181). Un nombre important d’habitants (30.000, segons el *Llibre dels feits*) aconseguí de fugir a l’interior de l’illa.

⁸ Ibn ‘Amīra també esmenta la suggestió al camp musulmà abans de la batalla de Portopí: “[...] l’entusiasme es féu més constant, l’alulea bèl·lica fou contínua” (2008: 104).

Un element llegendari és l'aparició de Sant Jordi (que també gaudeix de tradició literària).⁹ El rei Jaume I hi al·ludeix durant l'assalt definitiu a la ciutat de Mallorca, tot i que amb una certa circumspecció: “E, segons que els sarraïns nos contaren, deïen que viren entrar primer a cavall un cavaller blanc ab armes blanques; e açò deu ésser nostra creença que fos sent Jordi, car en estòries trobam que en altres batalles l’han vist de cristians e de sarraïns moltes vegades” (*LRJ* 2007: 179). Ni Desclot ni Ibn ‘Amīra hi fan cap referència.

Desclot es mostra més concís que el rei, ignora l’atmosfera prèvia a l’assalt i descriu aquest de forma més prosaica:

Ab aïtant, un sirvent qui era de Barcelona anà desrengar ab un penó que portava e muntà-se’n en els murs, e cinc d’altres sirvents anaren-li’n al dors e derrocaren los sarraïns qui eren en una torre, e aquí posaren lo penó. E puis senyaren ab les espaes a la host que pensassen d’entrar e cridaren:
-Via dins, via dins, que tot és nostre! (Desclot 2008: 107-108).

Desclot també descriu la matança que es produeix, encara que amb menys detalls que Jaume I, que descriu el cos a cos: “E així anaren a avant, talant e aucient sarraïns, tro al castell del rei que hom apella l’Almudaina, e tota l’altra gent anaren per la ciutat a amunt e avall aucient sarraïns, sí que tot aquell jorn no faeren àls” (Desclot 2008: 108). El *Llibre dels feits* i Desclot esmenten els primers cavallers que van entrar a la ciutat, encara que no coincideixen.¹⁰ Muntaner relata l’entrada a Mallorca de forma molt breu: “Per lo dit lloc on la dita cava se féu, la host del dit senyor rei entrà en la ciutat; e vull que sapiats que el dit senyor rei, a força de ses gents, fo dels primers ab l’espaa en la man, dins en lo carrer qui ara s’apella de Sent Miquel, lla on pus forts era la batalla” (2011: 33). Per al *Tā’rīh Mayūrqa* l’actuació dels cavallers cristians fou decisiva a l’entrada de la ciutat. D’aquesta manera, “La infanteria pogué acostar-se al mur, fet malbé per complet, i aconseguiren destruir-lo. Així fou com el diable [...] va satisfer la promesa que els havia fet, i s’acomplí d’aquesta manera la decisió d’Al·lāh, car no hi ha ningú que pugui apel·lar-hi” (*Tā’rīh Mayūrqa* 2008: 127).

Ibn ‘Amīra ens forneix una visió oposada a la dels cristians, la visió dels vençuts. La descripció de la matança a la ciutat és colpidora. Ja no es tracta dels enemics, dels “sarraïns” sinó d’éssers humans, infants, joves, dones, que veuen definitivament llur vida o llur llibertat estroncada: “Clavaren l’espasa tant als combatents com als qui no lluitaven.

⁹ Vegeu Renedo, Xavier (2008h).

¹⁰ Segons Jaume I, l’ordre dels cavallers fou: Joan Martines d’Eslava, Bernat de Gurb, Soirot, Ferran Peris de Pina. Segons Desclot: Martí Peris, Bernat de Gurb, Ferran Peris de Pina.

Quantes boques passaren del somriure al rictus? [...] Gent desarmada fou copejada sense misericòrdia per qualsevol que portàs un venable; i quanta gent, presa del pànic, fou sorpresa amb una ferida mortal per algú que brandia una maça?” (*Tā'riḥ Mayūrqa* 2008: 127). La xifra de morts, segons la crònica àrab, s'eleva a 24.000.

Les quatre cròniques fan referència al moment en què el valí és fet presoner. Al *Llibre dels feits* i a Desclot són dos homes de Tortosa que el lliuren al rei i Jaume I explica que ho fan a canvi de diners. En canvi, a la *Crònica* de Muntaner el rei és el responsable del fet: “Lo senyor rei conec lo rei sarraí e per força d'armes acostàs a ell e pres-lo per la barba” (2011: 33). Ja hem comentat que, segons Ibn 'Amīra, al contrari de la versió del *Llibre dels feits* i de Desclot, el valí fou torturat i mort.

En la narració de la conquesta de Mallorca, com correspon al tema, les cròniques ofereixen la visió de la violència, ja sigui per legitimar-la o per rebutjar-la, segons la circumstància concreta i el bàndol. Una violència que cal considerar pròpia de l'època:¹¹

És pretensions traslladar-nos vuit-cents anys enrere i [...] convertir-nos en jutges d'una altra societat i els seus dirigents, en lloc d'esmerçar l'esforç a entendre'ls. I seria ben senzill: n'hi hauria prou de recordar que les societats medievals en general rendien culte a la violència i creien justificat matar en nom de Déu. És ingenu perseverar en el maniqueisme dels violents i els pacífics, que fa abstracció de les divisions socials i del diferent capteniment dels dirigents i dels homes de a peu d'una i altra societat (Salrach 2008: 99).

CONCLUSIÓ

Hem verificat, doncs, la hipòtesi inicial segons la qual cadascuna de les quatre cròniques té unes característiques, un estil i una personalitat pròpies que depenen de cada autor: Jaume I, que té una narració detallista, variada i, alhora, caòtica, s'expressa com a rei, Desclot, ordenat i estructurat, com a funcionari àulic, la prosa viva de Muntaner correspon a un soldat i la poètica d'Ibn 'Amīra, a un literat. Hem pogut comprovar com els grans temes i línies de fons s'insereixen en els diversos aspectes estudiats. Així, el centralisme del rei al *Llibre dels feits*, on Jaume I apareix com a cabdill sàgac i victoriós, capaç d'escoltar i que pren decisions assenyades, es contraposa a una distribució de protagonisme més equitativa a Desclot, com ocorre amb el paper dels Montcada a les batalles de Santa Ponça i de Portopí. El valí, personatge central del camp musulmà, és descrit per Ibn 'Amīra amb unes actituds de tossuderia, avarícia i crueltat que, inevitablement, conduiran a la derrota. Si contrastem els

¹¹ Maalouf (1983) narra episodis similars (matances, esclavatge) durant les croades, tant per part de musulmans com de cristians.

dos sobirans, veurem que tot els separa i els oposa: la juvenesa del rei contra l'experiència del valí, un projecte de consens per a la conquesta de Mallorca contra el desgavell intern de l'illa que enfronta almohades i andalusins... Pel que fa al providencialisme diví del *Llibre dels feits* i de la *Crònica* de Muntaner, que avala la conquesta, es transforma en predeterminació al *Tā'rīh Mayūrqa*, la qual cosa també actua com a justificació de l'ensulsiada musulmana. Desclot, en canvi, en dóna una visió laica i gens providencialista. Cada crònica aporta un punt de vista diferent dels fets segons els interessos, la propaganda o els intents explicatius. El *Llibre dels feits*, tot i que el rei n'és el protagonista i l'autor, és més sobri, mentre que Desclot i Ibn 'Amīra tendeixen a l'exageració, com ocorre en les xifres, i, en el cas del primer, en la constant superioritat cristiana. Les cròniques proporcionen justificacions per a diversos àmbits: pretextos per a la conquesta a les cròniques catalanes o justificacions de la derrota a Ibn 'Amīra. Però també aspectes crítics: els retrets del rei davant del desgavell de l'exèrcit a Portopí o les dures crítiques del *Tā'rīh Mayūrqa* contra el valí i "la seva gent". Respecte a la consideració del camp contrari, cal remarcar que a les cròniques catalanes, malgrat el rerefons de croada, els sarraïns són contemplats sobretot com a enemics. Ibn 'Amīra, al contrari, usa adjectius de caire més religiós o moral com *infidel* o *pèrfid*. Al llarg de les cròniques topem constantment amb l'expressió de la violència: la violència implícita de l'aristocràcia, la violència de la revenja, com la dels almohades contra els andalusins o la que exigeix el clan dels Montcada per la mort dels dos nobles, la violència legítima als ulls tant dels conqueridors com dels defensors durant les escaramusses, les batalles, la defensa o l'assalt final i, finalment, la violència de l'esclavatge i la que es palesa amb la crueltat dels vencedors. Jaume I i Ibn 'Amīra ens proporcionen les imatges més vívides dels moments finals en descriure l'excitació guerrera dels cristians abans de l'assalt, les matances dels vencedors i la fi dels vençuts.

Els diversos enfocaments de les cròniques al llarg dels apartats estudiats constitueixen així les peces d'una mena de mosaic en què cadascuna aporta una part d'un conjunt complex. Un conjunt de veritats múltiples.

FONTS DOCUMENTALS I BIBLIOGRAFIA

Fonts documentals

Soldevila, Ferran (2007). *Les Quatre grans Cròniques. I. Llibre dels feits del rei En Jaume*. Revisió filològica de Jordi Bruguera; revisió històrica de M. Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Soldevila, Ferran (2008). *Les Quatre grans Cròniques. II. Crònica de Bernat Desclot*. Revisió filològica de Jordi Bruguera; revisió històrica de M. Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Soldevila, Ferran (2011). *Les Quatre grans Cròniques. III. Crònica de Ramon Muntaner*. Revisió filològica de Jordi Bruguera; revisió històrica de M. Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Ibn 'Amīra al-Mahzūmī (2008). *Kitāb Ta'rīh Mayūrqa*. Crònica àrab de la conquesta de Mallorca. Edició i estudi de Muhammad ben Ma'mar. Palma: Presidència de les Illes Balears-Universitat de les Illes Balears.

Bibliografia

Asperti, Stefano (1982). «Indagini sul *Libre dels Feyts* di Jaume I: dall'originale all'archetipo». *Romanistisches Jahrbuch* (núm. 33, pàg. 269-285).

Asperti, Stefano (1983). «Il re e la storia: proposte per una nuova lettura del *Libre dels Feyts* di Jaume I». *Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte* (núm. 7: 3-4, pàg. 275-296). [Trad. cat.: «El rei i la història: propostes per a una nova lectura del *Libre dels Feyts* de Jaume I». *Randa* (núm. 18, (1984) [=Història i cultura a Mallorca], pàg. 5-24).

Badia, Lola (1999). «El saber i les lletres fins al 1500». A: Miquel Batllori et alt. *Història de la cultura catalana*, volum I. Barcelona: Edicions 62, pàg. 97-99.

Badia, Lola. «Veritat i literatura a les cròniques medievals catalanes: Ramon Muntaner», Tradició i modernitat als segles XIV i XV: estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March, València; Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, pàg. 19-91. Alacant : Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives. [En línia:]

<<http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/01350507566782283200680/index.htm>>

Belenguier, Ernest (1984). *Jaume I a través de la historia*. València, Eliseu Climent (La unitat; 83).

Bisson, Thomas N. (1988). *Història de la Corona d'Aragó a l'Edat Mitjana*. Barcelona: Editorial Crítica.

Cateura Bennàsser, Pau (1997). *Mallorca en el segle XIII*. Palma: Edicions El Tall.

Cingolani, Stefano Maria (2006a). "Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica". Barcelona, Institut d'estudis catalans, (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica; 68).

Cingolani, Stefano Maria (2006b) «Seguir les vestígies dels antecessors. Llinatge, reialesa i historiografia a Catalunya des de Ramon Berenguer IV a Pere II (1131-1285)». Anuario de Estudios Medievales 36/1 (gener-juny), pàg. 201-240. [En línia:] <http://www.google.fr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&sqi=2&ved=0CC8QFjAA&url=http%3A%2F%2Festudiosmedievales.revistas.csic.es%2Findex.php%2Festudiosmedievales%2Farticle%2Fdownload%2F4%2F4&ei=uNRNUciEEKWx0QXsg4GwCA&usq=AFQjCNGXBaxWcq9HKYdjPlyxpyarIuVJsQ&bvm=bv.44158598,d.d2k>

Cingolani, Stefano Maria (2007). *Jaume I. Història i mite d'un rei*. Barcelona: Edicions 62.

Cingolani, Stefano Maria (2008a). *La memòria dels reis: les quatre grans cròniques i la historiografia catalana, des del segle X fins al XIV*. Barcelona: Base (Base històrica; 24).

Cingolani Stefano Maria (2008b). «Memòria, llinatge i poder: Jaume I i la consciència històrica». Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, vol. 19, pàg. 101-127. [En línia:] <http://revistes.iec.cat/index.php/BSCEH/article/view/2731>

Cingolani, Stefano Maria (2009). *Les quatre grans cròniques. Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner i Pere III*. Barcelona: Edicions 62.

Cingolani, Stefano Maria (2010). «Jaume I fou un rei piadós?» Jornades d'estudis: "La figure de Jacques Ier dans la culture catalane". Séminaire d'études catalanes de l'Université Paris-Sorbonne (24 de novembre de 2008). Publicat a Catalonia, núm. 5 (2010), pàg. 1-13. [En línia:] http://www.traces.uab.es/tracesbd/catalonia/2010/catalonia_a2010n5p1d

Coll i Alentorn, Miquel (1979). «Santes Creus i la conquesta de Mallorca». A: *Santes Creus* núm. 50, pàg. 109-113.

Coll i Alentorn, Miquel (1993). «La llegenda de Guillem Ramon de Montcada». A: *Llegendari* (pàg. 193-242). Barcelona: Curial Edicions Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Guinot i Rodríguez, Enric (2009). «L'expansió d'una monarquia feudal europea en el segle XIII: la Corona catalanoaragonesa i les conseqüències de la conquesta dels regnes de Mallorca i de València». *Catalan Historical Review*, 2, pàg. 161-174. [En línia:] <http://revistes.iec.cat/chr/>

Iglesias, J. Antoni (2008). «Manuscrits i escriptura del "Llibre dels fets». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia:] http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/081202-manuscrits-i-escriptura-del-llibre-dels-fets-64053.pdf

Mas Forners, Antoni. (2004). «Conquesta i creació del regne». A: Miguel Deyà (ed.) *Història de les Illes Balears* (vol. 2, pàg. 9-39). Barcelona: Edicions 62.

Miret i Sans, Joaquim (2004) . *Itinerari de Jaume I el conqueridor* . Pròleg de Maria Teresa Ferrer i Mallol. Barcelona: Institut d'estudis catalans, (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica; 65).

Nadal, Josep M; Prats, Modest (1982). *Història de la llengua catalana. 1/ Dels orígens fins al segle XV*. Barcelona, Edicions 62. (Estudis i Documents, 33), pàg. 390-409.

Pujol, Josep M. (2008). «¿Cultura eclesiàstica o competència retòrica? El llatí, la Bíblia i el rei en Jaume». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia:]

<http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/080909-autoria-llibre-dels-fets-18091.pdf>

Quadrado, José María (ed.) (2005). *Historia de la conquista de Mallorca. Crónicas inéditas de Marsilio y de Desclot*. Alacant : Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives. Edició digital basada en l'edició de Palma, Imprenta y librería de D. Estevan Trias, 1850. [En línia:]

<<http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/12159289779090408532624/index.htm>>

Renedo, Xavier (2008a). «Cent cinquanta naus i uns pocs milers d'homes». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia:]

<http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/080929-la-flota-de-jaume-i-18156.pdf>

Renedo, Xavier (2008b). «Els discursos de les corts». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia:]

<http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/080924-els-discursos-de-les-corts-18146.pdf>

Renedo, Xavier (2008c). «La batalla de Portopí segons Bernat Desclot». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia:]

<http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/081002-la-batalla-de-portop-segons-desclot-18159.pdf>.

Renedo, Xavier (2008e). «La flota salpa». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia:]

<http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/080929-la-flota-salpa-18155.pdf>

Renedo, Xavier (2008f). «L'entrada a Mallorca segons la Crònica de Bernat Desclot». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia:]

<http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/081013-l-entrada-a-mallorca-segons-la-cr-nica-de-bernat-desclot-42279.pdf>

Renedo, Xavier (2008g). «Un banquet a Tarragona o una topada en aigües d'Eivissa?». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia:]
<http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/080924-un-banquet-a-tarragona-18145.pdf>

Renedo, Xavier (2008h). «Sant Jordi». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia:]
<http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/081013-sant-jordi-42280.pdf>

Renedo, Xavier (2010). «Dels fets a les paraules, i de les paraules al *Llibre dels fets*: observacions sobre la gènesi del *Llibre del rei En Jaume*». A: Alberni, Anna; Badia, Lola; Cabré, Lluís (eds.). *Translatar i transferir: la transmissió dels textos i el saber (1200-1500)* (pàg. 91-120). Santa Coloma de Queralt: Obrador Edèndum / Universitat Rovira i Virgili.

Riquer, Martí de (1990). «Guillem de Mediona a la batalla de Portopí». *Medievalia* (vol. 9, pàg. 185-189) (=Estudios dedicados al profesor Frederic Udina i Martorell III). [També (1999). A: *Caballeros medievales y sus armas*. (pàg. 277-281) Madrid: Instituto Universitario General Gutiérrez Mellado-UNED].

Maalouf, Amim (1983). *Les croisades vues par les Arabes*. París: J'ai lu. [Citem per l'edició catalana *Les croades vistes pels àrabs*. Barcelona: Edicions de 1984 (2000)].

Riera Frau, Magdalena. (2004). «Les Balears islàmiques. L'època almohade (1202-1235)». A: E. Belenguier (dir.) *Història de les Illes Balears* (vol 1, pàg. 472-485). Barcelona: Edicions 62.

Rosselló Bordoy, Guillem (1989). «Notes sobre la conquesta de Mallorca (1229-1232): El testimoni dels vençuts». *Mayurqa* (núm. 22, pàg. 541-549).

Rubiés, Joan Pau / Salrach, Josep M (1986). «Entorn de la mentalitat i la ideologia del bloc de poder feudal a través de la historiografia medieval fins a les quatre grans cròniques». *Estudi General*, núm.: 5-6, pàg. 467-506. [En línia:]
<http://www.google.fr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&sqi=2&ved=0CDIQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.raco.cat%2Findex.php%2FEstudiGral%2Farticle%2Fdownload%2F43420%2F56028&ei=0NFNUaTNO_OT0QXmyoDgAQ&usq=AFQjCNHuVGMuXgmw0goe2TZSd5ffRjlQSQ&bvm=bv.44158598,d.d2k>

Rubiés i Mirabet, Joan Pau (1989). «Mentalitat i ideologia de Ramon Muntaner». A: *Historiographie de la Couronne d'Aragon, actes du XIIe congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon*, Montpellier, vol. 3, pàg. 83-109.

Salrach i Marès, Josep M (2008). «Jaume I: una valoració del regnat». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. 19, pàg. 87-100.

Vinas, Agnès i Robert (2007). *La conquesta de Mallorca: textos i documents*. Mallorca: Editorial Moll.

Vinas, Robert (2008) «Un alliberament progressiu». A: *El “Llibre dels fets” digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia:]

<http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/081002-un-alliberament-progressiu-18160.pdf>